

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра соціології

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи на тему

**«ВПЛИВ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОГО КОНТЕНТУ СУЧАСНОЮ
УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДДЮ НА ЯКІСТЬ ЇЇ ОСВІТИ»**

Виконала:

студентка 4 курсу групи СПМ-44
першого (бакалаврського) рівня
освіти спеціальності 054 Соціологія
Омельченко Д.С.

Науковий керівник:

в.о. завідувачки кафедри соціології,
докторка соціологічних наук,
професорка Сокурянська Л.Г.

Рецензент: доцентка кафедри філософії
і політології Харківського
національного університету міського
господарства імені О.М. Бекетова
кандидатка соціологічних наук,
доцентка Зінчина О.Б.

Харків – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет соціологічний
Кафедра соціології
Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
Спеціальність 054 Соціологія
Освітньо-професійна програма «Соціально-політичні та маркетингові дослідження»

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувачки кафедри соціології

_____ Людмила СОКУРЯНСЬКА

“ _____ ” _____ 2025 року

**ЗАВДАННЯ
ДО КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ**

Омельченко Дар'я Сергіївна

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи «Вплив використання цифрового контенту сучасною учнівською молоддю на якість її освіти».

Керівник роботи: Сокурянська Людмила Георгіївна — докторка соціологічних наук, професорка.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Затверджено наказом по університету від «...» 2025 року №.....

2. Строк подання студентом роботи - травень 2025 року.

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

- визначити найбільш прийнятні теоретико-методологічні підходи до соціологічного аналізу впливу використання учнівською молоддю цифрового контенту на якість її освіти;
- проаналізувати вплив цифровізації сучасного суспільства на трансформацію якості його життєдіяльності, зокрема в освітній сфері;
- виявити основні тенденції цифровізації вітчизняної системи освіти в умовах повномасштабної російсько-української війни;
- здійснити аналіз впливу дистанційного навчання на якість освіти в українських закладах середньої освіти;
- провести порівняльний аналіз українського та міжнародного досвіду впровадження дистанційної освіти;
- розробити рекомендації щодо підвищення якості освіти в умовах її цифровізації.

4. План роботи

№ з/п	Назва етапів роботи
1.	Окреслення теми бакалаврської кваліфікаційної роботи.
2.	Затвердження теми бакалаврської кваліфікаційної роботи та завдань щодо її виконання.
3.	Робота з літературою.
4.	Складання плану бакалаврської кваліфікаційної роботи.
5.	Визначення теоретико-методологічної бази та написання першого (теоретичного) розділу бакалаврської кваліфікаційної роботи.
6.	Збирання, аналіз та інтерпретація емпіричних соціологічних даних та іншої необхідної інформації для написання другого розділу бакалаврської кваліфікаційної роботи.
7.	Написання тексту третього (емпіричного) розділу, формулювання загальних висновків роботи.
8.	Подання на перевірку науковому керівникові повного тексту бакалаврської кваліфікаційної роботи, оформленого відповідно до встановлених вимог.
9.	Подання на рецензування бакалаврської кваліфікаційної роботи.
10.	Подання роботи на випускаючу кафедру для проходження нормоконтролю та перевірки на плагіат.
11.	Підготовка доповіді та презентації роботи. Узгодження змісту доповіді та мультимедійної презентації з науковим керівником.
12.	Презентація основних результатів роботи під час її попереднього захисту на випускаючій кафедрі.
13.	Презентація та захист бакалаврської кваліфікаційної роботи перед членами державної екзаменаційної комісії згідно зі встановленим на соціологічному факультеті графіком.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ВПЛИВУ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ НА ЙОГО ЯКІСТЬ	7
1.1. Якість освіти як предмет соціологічного теоретизування.....	7
1.2. Диджиталізація освіти як відповідь на цифровізацію та екстремальні ситуації в сучасному суспільстві.....	17
1.3. Освітня система України в умовах повномасштабної російсько-української війни: стан та виклики розвитку.....	24
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. ВИКОРИСТАННЯ СУБ'ЄКТАМИ ОСВІТИ ЦИФРОВОГО КОНТЕНТУ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ТА НАВЧАННЯ	30
2.1. Практики використання вчителями та школярами цифрового контенту як елемент їхньої самоосвіти.....	30
2.2. Переваги та недоліки впровадження цифрового контенту в навчальний процес.....	36
2.3. Вплив цифрового контенту на якість навчання учнівської молоді.....	38
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. НАВЧАЛЬНІ ТА ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКИМИ СТАРШОКЛАСНИКАМИ ЦИФРОВОГО КОНТЕНТУ	49
3.1. Використання цифрових технологій та цифрового контенту українськими старшокласниками в умовах диджиталізації освіти.....	49
3.2. Ставлення учнівської молоді до дистанційної освіти.....	58
3.3. Підвищення якості освітніх послуг у контексті їхньої цифровізації як чинник інтеграції української системи освіти до європейського освітнього простору.....	66
Висновки до розділу 3.....	69
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76

ВСТУП

В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та інформатизації суспільства все більшого значення набувають практики використання цифрового контенту у сфері освіти. Вища освіта як важлива складова формування компетентностей та професійної підготовки фахівців перебуває у процесі трансформації, викликаній цифровими інноваціями. Використання цифрового контенту здобувачами освіти, включаючи електронні навчальні ресурси, онлайн-курси, відеолекції, навчальні платформи та інші інструменти, сприяє не лише підвищенню доступності освіти, але й зміні її якості. Це вимагає дослідження впливу цих змін на навчальний процес і підготовку фахівців нового покоління. Необхідність такого дослідження зумовлюється проблемною ситуацією, яка полягає у протиріччі між об'єктивною потребою у використанні цифрового контенту в освіті, оскільки він значно розширює можливості для отримання знань, створюючи умови для індивідуалізації навчання, самостійної роботи здобувачів освіти та інтерактивного підходу до навчального процесу, та ризиками його застосування, що може негативно позначитися (і вже позначаються) як на якості процесу навчання, так і на якості знань, що отримує сучасна учнівська молодь. Все це визначає актуальність вивчення впливу цифрових технологій на якість освіти, рівень засвоєння знань, а також трансформацію традиційних форм і методів навчання, а отже, **актуальність** даної роботи.

Об'єкт дослідження — практики використання цифрового контенту сучасною учнівською молоддю.

Предмет дослідження — вплив практик використання цифрового контенту на якість освіти сучасної учнівської молоді.

Мета дослідження: визначення ступеня та напрямків впливу використання цифрового контенту сучасною учнівською молоддю на якість її освіти.

Реалізація сформульованої мети передбачає вирішення таких задач:

1. Визначити можливі теоретико-методологічні засади соціологічного дослідження обраної проблеми.
2. Виявити переваги та недоліки впровадження цифрових інструментів у навчальний процес закладів середньої освіти (ЗСО).
3. Дослідити практики використання учнівською молоддю цифрових ресурсів формальної освіти та самоосвіти.
4. Проаналізувати стан та ризики розвитку освітньої системи України в умовах повномасштабної російсько-української війни.
5. Визначити місце та роль використання цифрових засобів для організації дистанційного навчання.
6. Виявити переваги та недоліки використання цифрового контенту в навчальному процесі українських ЗСО.
7. Дослідити практики використання учнівською молоддю цифрових платформ та гаджетів в умовах дистанційного навчання.
8. Проаналізувати особливості оцінювання ефективності освіти в ЄС.
9. Дослідити використання учнівською молоддю штучного інтелекту під час навчання.

Гіпотези дослідження:

1. Цифровізація освіти розширює можливості інтерактивної взаємодії між учнями та вчителями.
2. Онлайн-освіта сприяє поліпшенню академічної успішності учнівської молоді.
3. Впровадження дистанційної освіти призводить до загострення відчуття самотності серед учнів ЗСО.

4. В умовах екстремальних ситуацій зростає потреба в постійному доступі до інформації та гаджетів.

5. Вплив цифрового контенту на якість освіти залежить від тривалості залучення учнівської молоді до дистанційного навчання.

Теоретичну основу роботи складають положення неінституціонального підходу до аналізу якості освіти, запропонованого відомою українською дослідницею докторкою соціологічних наук, професоркою Світланою Щудло [1], а також напрацювання деяких інших науковців, які досліджують проблеми якості освіти, зокрема О. Комар, яка пропонує аналізувати зазначену проблему з точки зору конструктивістської парадигми [2]. У контексті дослідження цифрового контенту сучасної освіти ми звертаємось до наукових студій таких дослідників, як М.Агарков, який акцентує увагу на проблемах цифровізації освіти в умовах кризових суспільств [3]; І. Анчева І., яка досліджує можливість добросовісного використання ChatGPT в освітньому процесі [4]; Л. Сокурянська, у полі дослідницької уваги якої знаходяться питання онлайн-навчання, в тому числі в закладах середньої освіти [5], [6], [7]; Г. Кедровіча, який аналізує існуючі теорії та практики застосування цифрових технологій у закордонних, зокрема польських, навчальних закладах [8] та ін.

Емпіричною базою роботи є масиви даних регіонального дослідження «Старшокласник – 2021: повсякденні практики та життєві плани», проведеного серед старшокласників Харкова у грудні 2021 року ($n = 1311$), та всеукраїнського дослідження «Старшокласник – 2024: життєві та освітньо-професійні плани старшокласників України в умовах війни», проведеного у жовтні-листопаді 2024 року серед учнів старших класів таких міст, як Харків, Одеса, Черкаси, Дрогобич та Борислав, тобто міст, що представляють різні регіони нашої країни ($n = 2043$). (науковий керівник обох досліджень - проф. Сокурянська Л.Г.).

Крім того, в якості емпіричної бази нашого дипломного дослідження ми використовували статистичну інформацію з різних ресурсів: офіційних документів, зокрема Державної служби статистики в Україні; публікацій та звітів про проведення досліджень таких організацій, як UNICEF, GoStudent, EU Special report, кафедра соціології соціологічного факультету ХНУ імені В.Н.Каразіна та ін.

Для аналізу емпіричних даних (як первинного, так і вторинного) ми використовували такі **методи**: аналіз одновимірних розподілів, аналіз двовимірних розподілів, кореляційний аналіз, факторний аналіз тощо.

Наше дослідження спрямоване на аналіз сучасних тенденцій використання цифрових технологій перш за все у системі середньої освіти та визначення їхнього впливу на якість цієї освіти, а також на розробку практичних рекомендацій щодо їхнього ефективного застосування для підвищення якості навчання та отриманих знань.

Робота складається зі вступу, трьох розділів (дев'яти підрозділів), висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 34 найменування. Загальний обсяг роботи — 84 сторінки, з яких 77 сторінок — текст роботи.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ВПЛИВУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ НА ЙОГО ЯКІСТЬ

1.1 Якість освіти як предмет соціологічного теоретизування

Одним із найактуальніших питань сучасної освітньої реформи є цифровізація освітнього процесу. Використання цифрового контенту учнівською молоддю трансформує форми навчання, педагогічні підходи та стилі контролю знань. Вплив цифровізації на якість освіти є одним із найбільш значущих аспектів сучасних соціологічних розвідок. Виявлення домінуючих соціологічних парадигм у дослідженні якості освіти та впливу на неї практик використання цифрового контенту сприятиме визначенню найбільш адекватного теоретичного обґрунтування оцінки динаміки якості освіти. Проблематика якості освіти, в тому числі середньої, розглядається в численних публікаціях вітчизняних соціологів, зокрема в роботах таких науковців, як К. Михайльова та О. Назарко (див.: [9], [10]), В. Чепак (див.: [11],[12]), Є. Подольська (див.: [13]), С. Раков (див.: [14]), А. Федько (див.: [15]). У своїх дослідженнях ці та інші українські соціологи, які переймаються проблемами соціології освіти, приділяють велику увагу аналізу існуючих підходів до соціологічного дослідження якості освіти. Зокрема, у полі їхнього зору знаходяться теорії структурного функціоналізму, конфліктологічний підхід, теорії символічного інтеракціонізму, теорії соціального капіталу тощо.

Проаналізуємо зазначені вище теорії з огляду на можливості їхнього застосування до дослідження обраної нами проблеми. Почнемо з теорій структурного функціоналізму, згідно з якими якість освіти визначається по відношенню до її внеску у відтворення соціальної організації та ефективності суспільства в цілому. Переваги такого підходу полягають у тому, що він

спонукає нас досліджувати, як освіта впливає на підготовку спеціалістів для різних інституцій, зокрема для економіки, але він мало враховує суб'єктивний досвід учнів та педагогів.

Ще одним підходом до аналізу обраної нами проблеми може бути конфліктологічний підхід, який розглядає освіту як один із важливих чинників відтворення соціальної нерівності. Цей підхід дозволяє пояснити нерівність у доступі до якісної освіти та вплив соціально-економічного статусу потенційних здобувачів освіти на їхні освітні можливості. Проте зазначимо, що конфліктологічна перспектива дослідження проблеми якості освіти, на наш погляд, дещо переоцінює роль соціальних бар'єрів і не обов'язково враховує потенціал освіти для соціальної мобільності.

Особливістю інтеракціоністської перспективи у контексті її застосування до аналізу якості освіти полягає у тому, що вона розглядає якість освіти як питання прямої взаємодії між учнями, викладачами та іншими учасниками процесу навчання. В той же час, акцентуючи на впливі комунікаційних та освітніх технологій на процес навчання, його якість, представники цього підходу практично не приділяють увагу структурним факторам, що здійснюють досить помітний вплив на освіту.

Якість освіти можна вивчати, виходячи з теорії соціального капіталу, в межах якої освіта розглядається як одна із детермінант соціального капіталу. Згідно з цією парадигмою ми можемо виміряти якість освіти в кількісному виразі, а саме з точки зору її здатності сприяти формуванню соціальних зв'язків. Обмеження використання такого підходу до аналізу обраної нами проблеми полягають у тому, що вона абсолютно не враховує технологічний вимір процесу навчання.

Ще одним можливим підходом до аналізу обраної нами проблеми є конструктивістська парадигма освіти, розроблена на основі конструктивістської епістемології. Зазначена парадигма пропонує унікальний підхід до навчання, що

відрізняється від традиційних моделей. Знання розглядається не як пасивне відображення об'єктивної реальності, а як концептуальна схема, створена когнітивним суб'єктом. Цей підхід акцентує увагу на активній ролі учня в процесі навчання, де основним завданням є побудова власного розуміння на основі попереднього досвіду та взаємодії з новою інформацією.

О. Комар у своїй роботі [2] підкреслює важливість розрізнення двох основних видів навчання: навчання-розуміння і навчання-тренування. Перший тип орієнтований на розвиток критичного мислення і здатності до глибокого усвідомлення, тоді як другий — на механічне засвоєння навичок та інформації. У конструктивістському контексті важливим є саме навчання-розуміння, яке забезпечує формування концептуальних схем, необхідних для глибокого засвоєння матеріалу.

Практичні наслідки застосування конструктивістської парадигми в освіті включають адаптацію методів викладання до індивідуальних потреб здобувачів освіти, створення інтерактивного навчального середовища та перевірку концептуальних схем, які учнівська молодь вже має. Це допомагає викладачам краще зрозуміти початковий рівень знань і належно адаптувати курс навчання. Застосування конструктивістського підходу особливо актуальне в суспільствознавчих дисциплінах, де глибоке розуміння є критично важливим для формування світогляду учнів.

Цей підхід також сприяє розвитку таких ключових навичок, як критичне мислення, аналіз і синтез інформації, що особливо важливо в умовах швидких змін сучасного світу. Таким чином, конструктивістська парадигма освіти спрямовує увагу дослідників на аналіз забезпечення ефективного навчання, яке відповідає актуальним потребам як здобувачів освіти, так і суспільства в цілому. Тим не менш, зазначений підхід лише частково може бути використаний в якості теоретичної бази нашого дипломної роботи, оскільки якість освіти та фактори,

що її зумовлюють (у нашому випадку цифровий контент освіти) досить проблематично вивчати, застосовуючи цей підхід.

Обираючи можливу теоретичну базу нашої роботи, ми виходили із того, що сучасні освітні цифрові технології змінюють не лише доступ до освітнього контенту, а й саму структуру навчального процесу, його якість. Це вимагає іншої форми вимірювання якості освіти, яка враховувала б інституціоналізацію такого формату освіти, як дистанційне навчання, яке значною мірою засновується на цифровому контенті. З огляду на це, ми звернулись до робіт професорки Світлани Щудло, яка акцентувала свою дослідницьку увагу на питаннях якості освіти (див.: напр.: [1], [16], [17], [18], [19], [20], [21]). Вона зазначала, що «соціологічна оптика аналізу якості освіти передусім має бути звернена до виявлення того, які вимоги ставлять різні суб'єкти освіти до її якості, які механізми та ступінь впливу виявлених груп інтересів на процес та результат освіти, як співвідносяться вимоги цих груп, наскільки можливим є їхнє узгодження» [1, с.296-297].

Маємо підкреслити, що у своєму дослідженні ми спираємось на визначення поняття «якість освіти» (одного із основних понять нашої роботи), запропоноване С. Щудло. За цим визначенням якість освіти – це «інтегральна конвенційна характеристика освітнього процесу та його результатів, що виражає ступінь їхньої відповідності очікуванням суб'єктів освітнього процесу (від окремого індивіда до суспільства в цілому)» (див.: [1, с. 297], [17] [18], [20]). З огляду на це визначення поняття «якість освіти», вивчення відповідного феномену у контексті сучасного інформаційного суспільства має враховувати ті виклики цього суспільства, які зумовлені цифровізацією практично всіх сфер його життєдіяльності, в тому числі та, можливо, перш за все такої сфери, як освіта.

Отже, здійснені нами пошуки теоретико-методологічної бази нашої кваліфікаційної роботи дозволили нам дійти висновку, що найбільш придатним

для вивчення обраної нами проблеми є неоінституціональний підхід, запропонований С. Щудло (див.: [1],[21]). Ми поділяємо її думку про те, що інституціоналізм розглядає освіту, «по-перше, як елемент системи соціальних відносин, що взаємодіє з іншими елементами; це передбачає виявлення зв'язків інституту освіти з іншими соціальними інститутами – ринком, культурою, наукою тощо, їхніх функціональних взаємодій; по-друге, як взаємодія різних соціальних суб'єктів у сфері освіти, яка певним чином організована для досягнення цілей і виконання завдань навчання, виховання, розвитку особистості, її соціалізації, професійної підготовки» [1, с. 67]. Суттєвою перевагою неоінституціонального підходу до соціологічного дослідження освіти, зокрема його якості, на переконання Світлани Щудло, «є можливість його застосування на декількох рівнях – інституційному, організаційному та індивідуальному. Цей підхід дає змогу відповісти на такі запитання: які закономірності розвитку, вибору та зміни соціальних інститутів; яким чином вибираються ті чи інші організаційні форми залежно від характеру інституційного середовища; які особливості поведінки соціальних агентів у межах різних організацій?» [1, с.70]. Ми цілком поділяємо висновок української науковиці про те, що неоінституціональний підхід відповідає принципу багаторівневого аналізу такого феномену, як якість освіти, його вивченню на всіх рівнях: мегасоціальному (світовому), макросоціальному (національному), мезосоціальному (регіональному) рівнях, на рівні певного навчального закладу та на індивідуальному (мікросоціальному) рівні. З огляду на це, в межах нашої кваліфікаційної роботи ми здійснили аналіз впливу цифрового контенту на якість освіти на мегасоціальному рівні, а саме на рівні освітніх систем європейських країн. Що стосується макросоціального рівня, то на цьому рівні ми аналізували вітчизняну систему освіти, зокрема такий її сегмент, як середня освіта. На регіональному (мезосоціальному) рівні ми перш за все акцентували увагу на дослідженні якості освіти учнівської молоді Харкова. Мікросоціальний

(індивідуальний) рівень нашого дослідження представлений даними кількісних та якісних досліджень старшокласників та вчителів харківських шкіл.

Наслідуючи підхід Світлани Щудло до вивчення якості освіти, зокрема середньої, застосовуючи його до аналізу впливу на неї цифрового контенту, ми також використовуємо теорію «інституційних пасток», яка, на нашу думку, має велике значення для осмислення процесу інституціоналізації дистанційної освіти, який, будучи побудованим на цифрових технологіях, має не лише певні переваги, зокрема дозволяє реалізовувати навчальний процес у таких екстремальних умовах, як епідемії чи війни, а й значні ризики, зокрема погіршення якості освіти через неможливість безпосереднього спілкування між основними освітніми суб'єктами, тобто може бути «пасткою» на шляху розвитку системи освіти в її глобальних та локальних контекстах. І в цьому випадку ми не можемо не погодитися з професоркою С. Щудло, яка підкреслювала, що теорія «інституційних пасток» має неабиякий вплив на «осмислення проблем освіти, пояснення неефективності низки освітніх реформ, причин зниження задоволеності якістю освіти» (див.: [1, с.74], [19]).

Маємо зазначити, що, виходячи з головних положень концепції якості освіти, розробленої С. Щудло, а саме з ідеї про те, що невід'ємною складовою процесу забезпечення якості освіти повинно бути співвіднесення освітніх послуг, які надають заклади середньої та вищої освіти, з певним освітнім еталоном, тобто оцінювання якості освіти, ми здійснили аналіз критеріїв такого оцінювання, прийнятих у країнах Європейського Союзу (ЄС). Результати цього аналізу представлені у третьому розділі нашої роботи. Вони також допомогли нам визначити, що має зробити вітчизняна система освіти, щоб інтегруватися до європейського освітнього простору.

Вибудовуючи теоретичну базу кваліфікаційної роботи, ми також враховували теоретико-методологічні підходи до соціологічного вивчення якості освіти у контексті її диджиталізації (див.: [24], [25]). У контексті цих підходів

підкреслюється необхідність аналізу великих даних та штучного інтелекту, які дозволяють оцінювати якість освіти в режимі реального часу. Науковці, які розробляють ці підходи, акцентують увагу на технологічні аспекти впровадження цифрового контенту у процес освіти, зокрема зазначаючи, що аналітичні платформи дозволяють відслідковувати ступінь залучення студентів до навчального процесу, що також може бути використано як об'єктивний показник оцінки якості освіти.

В сучасних умовах велику увагу необхідно приділяти впливу дистанційної освіти на якість навчального процесу. Використання таких сайтів, як Coursera, UdeMy, EdX та інших, не тільки сприяє підвищенню доступності освіти, але й забезпечує гнучкість навчального процесу. Наразі одним із освітніх викликів є необхідність підтримувати мотивацію студентів до навчання та забезпечувати ефективний зворотний зв'язок між здобувачами освіти та викладачами.

Огляд існуючих соціологічних парадигм у рамках оцінки якості освіти дозволяє зробити висновок про різноманіття впливу цифровізації навчального процесу, яка має як позитивні, так і негативні наслідки, пов'язані з адаптацією системи освіти до сучасних технологічних викликів. Зокрема, необхідно досліджувати такі аспекти, як інклюзивність цифрової освіти, цифрова грамотність, кібербезпека та трансформація ролі вчителя. Деякі із цих аспектів ми розглядаємо в межах даної дипломної роботи. При цьому ми виходимо із того, що, наприклад, інклюзивність у цифровій освіті передбачає гарантування паритетного доступу до якісних цифрових ресурсів для всіх, хто бере участь у навчальному процесі. Відсутність такого доступу може призвести (і вже призводить) до нерівності можливостей навчання та розвитку для осіб, які не мають доступу до сучасних технологій. На нашу думку, керівники освітою на державному та місцевому рівнях мають розробити заходи, спрямовані на забезпечення рівного доступу до цифрових навчальних ресурсів для всіх осіб, залучених до процесу навчання.

Підкреслимо, що цифрова грамотність поступово стає однією з найважливіших детермінант сучасного навчального процесу, оскільки завдяки їй можна використовувати цифрові засоби для навчання та професійної практики, що особливо актуально в такій екстремальній ситуації, як російсько-українська війна. Таким чином, навчальні програми як в закладах середньої освіти, так і у вищій школі, повинні включати досягнення цифрових компетенцій, щоб підготувати учнівську молодь до вимог сучасного ринку праці.

На нашу думку, надзвичайно важливо, що новим фокусом сфери цифрової освіти стала кібербезпека, бо використання онлайн-платформ є новим викликом у сфері захисту персональних даних, оскільки безпека визначає довіру учнів та батьків до освітніх платформ.

У зазначених нами вище теоретичних напрацюваннях вітчизняних соціологів щодо якості освіти, в тому числі середньої, акцентується увага на тому, що в умовах цифровізації освіти відбувається зміна ролі вчителя як традиційного суб'єкта передачі інформації на роль керівника процесу навчання, що передбачає нові можливості та методи управління цим процесом. Шкільні педагоги мають опанувати (і вже активно опановують) цю нову роль, щоб адаптуватися у середовищі цифрового навчання, де, окрім викладання, вони мають активно допомагати здобувачам освіти навчитися самостійно засвоювати знання за допомогою інтерактивних технологій, цифрового контенту (див.: [7],[22]).

З огляду на сучасні технологічні послуги, наприклад адаптивне навчання, веб-навчання, віртуальна та доповнена реальність, з'являються нові можливості для розвитку методів викладання та навчання та підвищення ефективності навчального процесу.

Цифровізація освіти обов'язково передбачає створення інфраструктури та підвищення рівня цифрової компетентності всіх суб'єктів освітнього процесу. Мається на увазі не лише технічне забезпечення закладів освіти, а й навчання

педагогічних працівників роботі з цифровими технологіями та надання їм доступу до сучасних освітніх ресурсів. Крім того, необхідно окреслити політику та підходи до управління використанням цифрових технологій у навчальному процесі, а також безпеки, правил поведінки та додержання моральних норм, академічної доброчесності при застосуванні цифрового контенту.

Стратегії, спрямовані на цифровізацію шкільної освіти, повинні бути розроблені таким чином, щоб значно підвищити та покращити загальну якість освіти, що надається учням, одночасно працюючи над мінімізацією різноманітних адміністративних завдань, які мають виконувати викладачі та допоміжний персонал. Крім того, ці стратегії також повинні сприяти поліпшенню комунікації між усіма зацікавленими сторонами, залученими до системи освіти, яка включає вчителів, батьків, учнів та адміністраторів, шляхом ефективного впровадження цифрових технологій.

На наш погляд, дуже важливо, щоб відповідні документи регулярно переглядалися та оновлювалися. При цьому оновлення має здійснюватися відповідно до швидкого технологічного прогресу, що відбувається, змін у законодавстві, які можуть виникнути, а також нових проблем, що стосуються сектору освіти, який постійно розвивається. До реалізації положень державного законодавства щодо освіти обов'язково мають бути залучені всі освітні установи, а також окремі громадяни, залучені до навчального процесу.

Крім того, дуже важливо, щоб ефективність тих чи інших положень освітнього законодавства з питань обраної нами проблеми постійно перевірялася та переглядалася, а за необхідності була змінена для забезпечення оптимальної переваги використання цифрових технологій.

Наразі українське суспільство стає все більш стурбованим розвитком своєї цифрової компетентності, яка відіграє вирішальну роль у розширенні можливостей громадян і спільнот для успішної адаптації до суспільних потреб, що постійно змінюються, що стає можливим завдяки новітнім технологіям.

Численні дослідження рівня цифрової компетентності українців (див.: [7]) засвідчують, що цифрова компетентність особливо активно проявляється у чотирьох сферах життєдіяльності сучасної особистості. Це інформаційна компетентність, яка стосується здатності людини знаходити, оцінювати та ефективно використовувати інформацію; комунікаційна компетентність, яка стосується спілкування та взаємодії людини з іншими особами за допомогою цифрових медіа; компетенція вирішення проблем у повсякденному житті, яка стосується здатності орієнтуватися та вирішувати щоденні проблеми за допомогою цифрових технологій; нарешті, це компетенція створення цифрового контенту, яка стосується здатності людини створювати унікальний цифровий контент.

Досягнення цих компетенцій не тільки стає в нагоді, але й є насправді необхідним для активної та продуктивної участі у все більш актуалізованій сфері онлайн-навчання, а також для подальшої реалізації отриманих знань у професійній діяльності та кар'єрного зростання.

Впровадження різноманітних інформаційних технологій в освітню систему (див.: [8], [23]) значно покращує та розширює загальний доступ до освіти для різних груп учнівської молоді. Онлайн-освітні веб-сайти та програми дистанційного навчання, зокрема, дозволяють особам з обмеженими можливостями, а також особам, які стикаються з перешкодами в доступі до звичайних навчальних закладів через географічні чи соціальні перешкоди, отримати доступ до широкого спектру освітніх послуг, які інших умовах були б для них недоступні. Щоб забезпечити суттєве підвищення якості освіти, зокрема дистанційної, конче необхідно створити та запровадити ефективні механізми зворотного зв'язку та взаємопідтримки, які можуть забезпечувати продуктивну взаємодію між вчителями та школярами, які навчаються в онлайн-форматі.

Підсумовуючи зазначене вище, маємо підкреслити, що вплив цифровізації на якість освіти є різноманітним і складним і його потрібно проаналізувати за

допомогою цілісної та детальної методології, щоб мати можливість визначити актуальний стан, а також позитивні та негативні наслідки широкого впровадження цифрового контенту в систему освіти, зокрема середньої. Використання класичних та сучасних соціологічних теорій до аналізу обраної нами проблематики, а також новітніх технологічних досягнень надає нам міцне підґрунтя, необхідне для забезпечення систематичного моніторингу змін, які відбуваються в освітній системі, в якості освіти, спричинених потужним впливом цифровізації не тільки самої освіти, а й усіх інших сфер суспільного життя. Крім того, визначення конкретного теоретико-методологічного підходу до аналізу тієї чи іншої дослідницької проблеми (у нашому випадку впливу цифрового контенту на якість освіти, зокрема середньої) дозволяє виробити належну стратегію для покращення процесу навчання, підвищення якості освітніх послуг у контексті експоненційних, тобто надзвичайно швидких та непередбачуваних змін, які відбуваються у світі в цілому та, зокрема, в Україні.

1.2. Диджиталізація освіти як відповідь на цифровізацію та екстремальні ситуації в сучасному суспільстві

Інтеграція цифрових технологій в освітній процес сприяє докорінній трансформації самого інституту освіти: від появи перших комп'ютерів до сучасних інструментів штучного інтелекту. Ці інструменти мають як багато переваг, так і багато недоліків: спрощений доступ до знань, інноваційні методики викладання, загострена актуальність дискусії щодо плагіату тощо.

Історію розвитку цифровізації освіти можна умовно розділити на кілька етапів, кожен з яких мав свій вплив на навчальний процес.

Перші спроби інтеграції цифрових технологій в освіту почалися з використання комп'ютерів у навчальних закладах (див.: [26], [27]). Вони

служували інструментом для базових освітніх потреб, таких як текстові редактори, програми для математичних обчислень і тренажери; крім того, з'явилися мультимедійні диски, які містили навчальні матеріали для самостійного вивчення мов, історії чи природничих наук.

На цьому етапі комп'ютери використовувалися як допоміжний засіб, проте важливо зазначити, що методики викладання не зазнали кардинальних змін, оскільки цифрові інструменти переважно доповнювали традиційні лекції та практичні заняття, акцентуючи увагу на тренуванні окремих навичок роботи з цифровим девайсом.

На початку нового тисячоліття інтернет почав активно проникати у сферу освіти, відкриваючи доступ до великої кількості навчальних матеріалів. З'явилися перші системи управління навчанням (Learning Management Systems—LMS), такі як Moodle і Blackboard, які дозволяли автоматизувати освітні процеси: управління курсами, тестування, облік успішності та організацію взаємодії між викладачами й студентами.

Інтернет кардинально змінив спосіб отримання знань, відкривши доступ до електронних бібліотек, наукових статей та онлайн-курсів, до прикладу, досить популярні наразі плафотрми Coursera та Khan Academy набули своєї «слави» під час цифровізації освіти.

На цьому етапі свою нішу в освітньому процесі зайняв змішаний формат навчання, який поєднує традиційні методи з використанням цифрових технологій, що стало поштовхом до інтерактивного навчання, що підвищувало залученість молоді до формальної освіти, так і сприяло її самосвіті [28].

Подальший розвиток мобільних технологій, таких як додатки оптимізованих для смартфонів та планшетів, зробив навчальні матеріали ще доступнішими[29]. Мобільні додатки, зокрема Duolingo та Quizlet, стали популярними інструментами для самостійного вивчення мов і повторення матеріалів. З'явилися масові відкриті онлайн-курси (Massive Open Online

Courses, MOOCs), які дозволяли слухачам отримувати знання від найкращих викладачів світу.

Крім того, активно розвивалися інтерактивні платформи, такі як Kahoot! і Padlet, які сприяли залученню здобувачів освіти до ігрового формату навчання.

У цей період також виникли сервіси для автоматизованого оцінювання знань, які забезпечили більш оперативний зворотний зв'язок, що дозволило викладачам швидше реагувати на слабкі місця в знаннях учнів і адаптувати навчальні програми, платформи, як-от Socrative і Edmodo, що надало змогу створювати інтерактивні завдання, опитування та тестування (на українському освітньому ландшафті був «На Урок»).

Пандемія COVID-19 стала каталізатором стрімкого переходу до дистанційного навчання. Платформи Zoom, Google Classroom і Microsoft Teams стали ключовими інструментами для проведення занять, через те викладачі були змушені адаптувати традиційні підходи до нових реалій, розробляючи електронні курси та інтерактивні завдання, асимілюючи методики викладання та зміст завдань [30].

З появою перших моделей штучного інтелекту (ШІ), такі як ChatGPT, що допомагають створювати навчальні матеріали, перевіряти роботи учнів і надавати індивідуальну підтримку, активізувалася дискусія щодо впливу ШІ на академічну доброчесність та розвиток критичного мислення [31].

Крім того, пандемія висвітлила проблему нерівного доступу до цифрових технологій [30]. Учнівська молодь з віддалених районів або сімей із низьким рівнем доходу стикнулися з труднощами доступу до якісного інтернету та необхідного обладнання.

Звичайно, еволюція цифрових технологій суттєво трансформувала систему освіти, зробивши її доступнішою, гнучкішою та інтерактивнішою. Впровадження нових методик викладання дозволило адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб здобувачів освіти і підготувати їх до викликів

сучасного світу. Разом з тим, вирішення викликів цифровізації стало ключовим завданням для забезпечення високої якості освіти та збереження її основних цінностей. Ми впевнені, що в майбутньому цифрові технології відкриють нові можливості для інновацій у навчальному процесі, створюючи умови для підвищення ефективності та результативності освіти. Тим не менш, наразі ми маємо чимало проблем, актуалізованих використанням цифрового контенту в навчальному процесі. Ці проблеми підсилюються тим, що система освіти України зазнала серйозних втрат і руйнувань внаслідок тривалих криз, що почалися з Антитерористичної операції (АТО) у 2014 році, пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року [32]. Упродовж двох років до початку повномасштабної війни освітня сфера функціонувала в умовах пандемії та обмежень, пов'язаних зі стрімким поширенням захворюваності на COVID-19.

Пандемія висунула на перший план питання створення безпечного середовища та запровадження дистанційного формату навчання. Після початку повномасштабної збройної агресії Росії ситуація в освіті України ще більше ускладнилася. Освітній процес було призупинено, а навчальні заклади зазнали руйнувань. Учасники освітнього процесу опинилися в різних умовах, часто за межами України або в регіонах, віддалених від зони бойових дій; деякі продовжують перебувати на тимчасово окупованих територіях.

Українська система освіти, перш за все вищої, як і після анексії Криму та початку воєнних дій на Донбасі у 2014 році, знову зіткнулася з питанням переміщення закладів освіти на підконтрольну Україні територію. Нагальним питанням стала адаптація освітнього процесу до нових умов, включаючи використання дистанційного навчання, розробку автономних освітніх рішень та забезпечення доступу до освіти для переміщених осіб.

Одним з адаптивних інструментів впровадження та підтримання освітнього процесу стала диджиталізація, що виявилась відповіддю інституту освіти на кризу в суспільстві.

У цьому контексті зазначимо, що кризове суспільство має деякі характерні ознаки [3]: економічна стагнація, падіння якості життя, політичні труднощі, неможливість середньо- та довгострокового планування, зміна світогляду, девальвація моральних цінностей та інше. Кризи різних сфер суспільного життя тільки взаємно доповнюють та підсилюють одна одну, так формується соціетальна криза. А така криза суспільства в цілому має суттєвий вплив на соціальні інституції, які зазнають трансформаційних перетворень. Кризовий стан суспільства стає причиною різного роду змін у функціонуванні всіх соціальних інститутів, у тому числі освіти.

Спостерігається, як правило, деструктивні тенденції, слабшають функції інститутів та їхня взаємодія, деформується структура. Відбувається деформація інститутів, яка може призвести до їхнього повного розпаду. Освіта як соціальний інститут також зазнає певних трансформацій.

Проте, незважаючи на кризовий стан українського суспільства, вітчизняна освіта, зокрема середня, постійно знаходилась у пошуках ефективних механізмів свого розвитку. На наш погляд, яскравим прикладом результату цього пошуку є розроблена вітчизняними освітянами Концепція «Нова українська школа» [33]. У передмові до цієї Концепції тодішній міністр освіти і науки України Лілія Гриневич підкреслила, що «інституційний фундамент для впровадження реформи варто формувати вже зараз. Образ майбутнього слід наповнювати змістом. Маємо створити нові механізми, правила, процедури, нову культуру управління й співпраці. Разом побудуємо європейське суспільство – суспільство освіченого загалу, високої культури і рівних можливостей [33, с. 3].

Визначаючи потребу в реформуванні системи вітчизняної середньої освіти, розробники Концепції «Нова українська школа» виходили із того, що за сучасних умов успіх на ринку праці мають фахівці, які навчаються впродовж життя, вміють критично мислити, досягати поставленої мети, працювати в команді, активно спілкуватися у полікультурному середовищі, володіти сучасними освітніми технологіями, зокрема цифровими. Вони підкреслювали, що українська середня школа поки що далеко не повною мірою відповідає сучасним суспільним викликам, що пересічний український школяр, з огляду на неймовірне зростання у світі обсягу інформаційних потоків, має не лише відтворювати фрагменти отриманих знань, а й володіти вмінням застосовувати їх для вирішення різноманітних проблем свого повсякденного життя. Для цього він має бути вмотивованим до навчання. Проте сучасна українська школа не сприяє цьому (докладніше про це див.: [33, с.4]).

Серйозною проблемою, на вирішення якої, в тому числі, була спрямована Концепція «Нова українська школа», є різний рівень цифрових компетентностей вчителів та їхніх учнів. Незважаючи на те, що після прийняття цієї Концепції (2016 р.) пройшло вже майже 10 років, і сьогодні деякі шкільні педагоги не дуже добре володіють навичками застосування цифрового контенту у шкільному навчальному процесі, працювати з великими масивами даних, робити презентації своїх уроків тощо спільно працювати онлайн у навчальних, соціальних та наукових проектах тощо. Про це, зокрема, свідчать деякі результати емпіричних соціологічних досліджень, у тому числі здійснених співробітниками кафедри соціології соціологічного факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна (див., наприклад: [7]).

Звертаючись у межах нашого дипломного дослідження до аналізу процесів, що відбуваються наразі у вітчизняній середній освіті, ми, зокрема, виходили із того, що центральне місце в системі освіти в цілому належить середній школі. Це зумовлюється тим, що саме в сім'ї та школі формується

світогляд особистості, її громадянська позиція та моральні цінності. Саме у школі молода людина вирішує, чи буде вона і далі навчатися, яку професію обере тощо (див. про це: [33, с. 5]).

Проаналізована нами Концепція привернула нашу увагу, в тому числі, через її звернення до обраної нами проблеми, а саме до застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі, що, на думку розробників Концепції, «має стати інструментом забезпечення успіху нової української школи. Запровадження ІКТ в освітній галузі має перейти від одноразових проєктів у системний процес, який охоплює всі види діяльності. ІКТ суттєво розширяють можливості педагога, оптимізують управлінські процеси, таким чином формуючи в учня важливі для нашого сторіччя технологічні компетентності» [33, с.8].

Протягом майже десятиліття після прийняття Концепції «Нова українська школа» з'явилося чимало публікацій, які засвідчують зміни у функціонуванні вітчизняної системи середньої освіти, зокрема її цифровізації. Перш за все маємо підкреслити, що проблема цифровізації освіти є міждисциплінарною. Авторами знайдених нами статей та монографій є педагоги, філософи, соціологи, психологи, юристи, економісти та представники інших соціогуманітарних наук. У їхніх роботах розглядається надзвичайно широке коло питань, пов'язаних з цифровізацією освіти: від впливу цифрового контенту на формування ключових компетентностей людини, його використання в рамках дистанційного та змішаного формату освіти до ролі цифрових технологій у здійсненні навчального процесу в умовах таких екстремальних ситуацій, як пандемія COVID – 19 та російсько-українська війна, а також можливостей застосування в Україні досвіду впровадження цифрового контенту в країнах Європи та Північної Америки ([8], [14], [25], [27], [34]).

Отже, над проблемою функціонування освіти, зокрема середньої, в умовах криз та кризового суспільства розмірковувала велика кількість дослідників.

Актуальність цієї теми пов'язана, перш за все, з грандіозними змінами у світовій і національних системах освіти у зв'язку з пандемією COVID-19, а в українському контексті – з повномасштабним вторгненням Росії. По-друге, зі збільшенням кількості кризових суспільств та посиленням їхнього впливу на інститут освіти.

Загальною ознакою кризового суспільства є саме нестабільність, тобто нездатність системи функціонувати, зберігаючи незмінність своєї структури і неможливість підтримувати рівновагу.

У 21 столітті ці ознаки системної кризи у системі освіти посилюються. Пандемія COVID-19 остаточно викрила давно ігноровані проблеми, а російсько-українська війна суттєво поглибила їх. Сфера освіти зазнає трансформаційних змін у кризовому суспільстві та жваво реагує на зовнішні чинники. Ця проблема потребує подальшого, більш глибокого осмислення.

1.3 Освітня система України в умовах повномасштабної російсько-української війни: основні характеристики та виклики

Повномасштабне російське вторгнення в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, суттєво вплинуло на освітню систему країни. Війна створила безпрецедентні виклики для забезпечення доступу до освіти, якості навчального процесу та психологічної підтримки учнів і педагогів.

Одним із найбільш суттєвих наслідків війни стала руйнація освітньої інфраструктури. Як засвідчують статистичні дані, з початку повномасштабного вторгнення Росії на територію нашої країни від бомбардувань та обстрілів постраждали 4063 українські навчальні заклади, 387 з них зруйновано повністю [35]. Збройна агресія також сприяла переміщенню учнів в інші регіони або школи, що суттєво ускладнило процес навчання й адаптацію учнівської молоді до нових умов. Відбулося масове переміщення населення всередині країни або

за кордон через бойові дії й окупацію територій: тисячам українських школярів та педагогів довелося змінити місце проживання через відсутність безпеки в багатьох регіонах України, що створило додаткові соціальні й економічні проблеми для сімей учнів і педагогічних працівників (див.: [7], [32], [36]).

Учні з різних регіонів України мають різний рівень доступу до освіти залежно від безпеки території їхнього проживання та наявності шкіл після руйнувань інфраструктури війною, тобто школярі з прифронтових територій часто залишаються поза можливістю відвідувати школи через високий ризик для життя під час перебування біля шкільних будівель, навіть якщо вони ще не були пошкоджені військовими діями.

Через відсутність безпеки в багатьох регіонах Міністерство освіти і науки України було вимушене запровадити дистанційне (перш за все в регіонах, наближених до зони бойових дій) чи змішане навчання як для того, щоб забезпечити безперервність освітнього процесу та мінімізувати небезпеку для персоналу та учнів. Однак це створило проблеми із забезпеченням рівного доступу до інтернету й електроенергії для всіх учнів, оскільки багато сімей не мали можливості забезпечити дітям необхідне обладнання чи стабільне інтернет-з'єднання для участі у онлайн-заняттях.

Важливо звернути нашу увагу на критичну нестачу педагогічних кадрів через втрати серед учителів та їхнє переміщення з місць постійного проживання в інші міста чи села України. Багато вчительок і вчителів загинули чи було вимушені покинути свої місця роботи через бойові дії або переїхали разом зі своїми сім'ями у більш безпечні регіони країни.

Ще одна проблема, що суттєво перешкоджає ефективному засвоєнню навчальних матеріалів, - це вплив війни на психологічний стан учасників освітнього процесу. Безперервний стрес від повітряних тривог та загроз обстрілів однозначно негативно впливає на психоемоційний стан учнів і педагогів, що негативно впливає на засвоєння навчальних матеріалів,

зумовлюючи нагальну потребу спеціальної психологічної допомоги як дітям, так і дорослим учасникам освітнього процесу.

Необхідність надання спеціальної психологічної допомоги учням і педагогам стала однією з пріоритетних задач Міністерства освіти і науки України в умовах воєнного стану.

Хоча дистанційне навчання у поточній ситуації є єдиним безпечним виходом, виникли серйозні проблеми з якістю освітнього процесу, оскільки часто-густо школярі пропускають заняття через технічні труднощі або відсутність стабільного інтернет-з'єднання. Серйозні проблеми виникають через відсутність безпосередньої, «живої» взаємодії між учнями та учителями в умовах онлайн-освіти (порівняно з традиційним навчанням у шкільному класі), що може негативно відбитися на рівні засвоєння навчального матеріалу учнями, на їхній вмотивованості до навчання, на прагнення продовжити свою освіту після завершення навчання у школі.

Відповідно до поточних викликів, доктор педагогічних наук Олександр Лавриненко сформулював такі нагальні питання воєнної освіти [37]:

1) як підготувати вихователя дітей дошкільного віку до роботи в умовах воєнного стану, до роботи на окупованій території, до взаємодії з дітьми, які внутрішньо переміщені, дітьми-біженцями та інше; які методологічні, методичні, науково-практичні засадничі, стрижневі принципи повинні домінувати в сучасній педагогічній освіті в умовах війни і післявоєнного стану;

2) як ввести до системи професійно-педагогічної, практичної підготовки майбутніх вихователів ЗДО педагогічними ЗВО та педагогічними коледжами нові складники уявної, на наше переконання, але так потрібної науки – «Педагогіки зраненого серця»;

3) які практичні поради розробити для майбутніх вихователів ЗДО - магістрів педагогічної освіти, які в подальшому працюватимуть із дітьми

дошкільного віку в умовах післявоєнного стану, тобто із нашим майбутнім, зраним війною;

4) які прийоми, форми та методи професійно-педагогічної взаємодії слід виокремити для забезпечення належного спілкування вихователів дітей дошкільного віку у цифровому освітньому середовищі (мова йде про те, чи навчають майбутніх вихователів роботі перед камерою, режисурі педагогічної дії на онлайн-занятті, психопедагогічним засадничим принципам роботи із дітьми, які змушені дистанційно працювати з вихователями, тощо).

У контексті зазначеного вище маємо підкреслити, що наразі надзвичайно важливо інтегрувати у навчальні програми майбутніх педагогів спеціальні курси та тренінги, що враховують особливості дистанційного навчання, роботу з травмованими дітьми та використання сучасних цифрових технологій. Лише системний підхід до підготовки педагогів дозволить створити ефективне освітнє середовище, яке відповідатиме сучасним викликам і сприятиме гармонійному розвитку дітей та учнівської молоді в складних умовах сьогодення.

Як засвідчує реальна практика та результати численних соціологічних досліджень, здійснених в Україні після 24 лютого 2022 року (див., напр.: [7]), вітчизняна освітня система демонструє високий рівень резильєнтності перед обличчям воєнних випробувань. На нашу думку, цьому сприяє не тільки перехід на дистанційний та змішаний формат навчання, не тільки міжнародна підтримка вітчизняної освіти, а й незламність українських освітян, у тому числі шкільних працівників, в умовах війни. Водночас саме дистанційний формат освіти є причиною погіршення її якості. Це, зокрема, засвідчили вчителі, опитані в межах дослідження «Шкільна освіта в умовах війни», здійсненого співробітниками кафедри соціології соціологічного факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна. Як вважають автори цього дослідження, зниження якості освіти в умовах онлайн-навчання «може спровокувати появу нового різновиду соціальної нерівності (у даному випадку освітньої), зумовленої відмінностями у форматі

навчання (офлайн-онлайн), а отже, ... нерівномірним формуванням та розподілом освітніх втрат між учнями, які наразі проживають у різних регіонах України, а також за кордоном» [7, с.167]. З огляду на це припущення університетських соціологів, важко не погодитися з їхнім висновком про те, що «подолання/мінімізація цієї нерівності є надзвичайно важливим завданням для українського соціуму, адже відбудова та подальший економічний та культурний розвиток нашої країни після її перемоги над рашистською навалою можливий лише за умови всебічного розвитку та успішного функціонування таких соціальних інститутів, як освіта і наука» [7, с.167].

Висновки до розділу 1

Серед можливих теоретичних підходів до аналізу досліджуваної нами проблеми, ми обрали неінституціональний підхід, запропонований українською дослідницею якості освіти професоркою С. Щудло. Суттєвою перевагою цього підходу до соціологічного дослідження освіти, зокрема його якості, є можливість його використання на власно інституційному, а також на організаційному та індивідуальному рівнях. Застосувавши неінституціональний підхід до аналізу проблем підвищення якості вітчизняної системи освіти в умовах процесу її цифровізації, ми дійшли висновку, що в Україні цей процес стає не лише наслідком глобального технічного прогресу, а й відповіддю на соціальні та геополітичні виклики. Інтеграція цифрових технологій в освітню систему суттєво трансформувала навчальний процес у закладах середньої та вищої освіти : від перших комп'ютерів і мультимедійних програм до штучного інтелекту та адаптивних платформ навчання. Важливим етапом у цій еволюції стало дистанційне навчання, яке набуло особливої актуальності під час пандемії COVID-19 і продовжує відігравати ключову роль в умовах війни.

Цифровізація стала невід'ємною частиною освіти в умовах кризового суспільства: війна та пов'язані з нею руйнування освітньої інфраструктури, вимушене переміщення здобувачів освіти і викладачів, а також проблеми з доступом до інтернету та необхідного обладнання ускладнили традиційні підходи до навчання. Хоча цифрові технології дозволили частково компенсувати ці втрати, надавши можливості для дистанційного та гібридного навчання, створення електронних ресурсів та підтримки здобувачів освіти і викладачів в екстремальних умовах, та цифровізація зіштовхнула освітян та споживачів освітніх послуг із новими викликами, до яких належать питання академічної доброчесності, цифрової нерівності між різними соціальними групами, необхідність модернізації навчальних програм та підвищення цифрової компетентності як здобувачів освіти, так і педагогів.

Здійснений нами аналіз обраної проблеми засвідчив, що для подальшого розвитку цифрової освіти необхідно забезпечити рівний доступ до технологій, розробити ефективні методики викладання у цифровому середовищі та знайти баланс між традиційними та інноваційними підходами до навчання.

З огляду на сучасні виклики, подальше впровадження цифрового контенту в освіту має відбуватися в комплексі з підтримкою психологічного здоров'я учнів і викладачів, розбудовою надійної інфраструктури та вдосконаленням нормативної бази. У перспективі цифровізація стане не лише інструментом подолання кризових ситуацій, а й ключовим елементом побудови інноваційної та конкурентоспроможної освітньої системи в Україні.

РОЗДІЛ 2

ВИКОРИСТАННЯ СУБ'ЄКТАМИ ОСВІТИ ЦИФРОВОГО КОНТЕНТУ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ТА НАВЧАННЯ

2.1. Практики використання вчителями та школярами цифрового контенту як елемент їхньої самоосвіти

Актуальність використання цифрового контенту в сучасній освіті постійно зростає, особливо з огляду на виклики, що постали перед системою освіти під час пандемії COVID-19 та теперішньою ситуацією, пов'язаною зі збройною агресією РФ проти України.

Перш ніж звернутися до аналізу даних деяких теоретичних та емпіричних досліджень, у межах яких розглядаються практики використання цифрових ресурсів в освітньому процесі, ми маємо надати визначення одному з головних понять цієї дипломної роботи, а саме поняттю «цифровий контент». Згідно із Законом України «Про цифровий контент та цифрові послуги», прийнятим Верховною Радою України 8 серпня 2023 року, цифровий контент - це «дані, які створюються і надаються в цифровій формі. До цифрового контенту належать, зокрема, комп'ютерні програми, застосунки, відеофайли, аудіофайли, музичні файли, цифрові ігри та електронні книги» [38].

Якщо говорити про цифровий контент в освіті, то, на наш погляд, до нього можна віднести всі форми цифрових матеріалів, які застосовуються в навчальному процесі в закладах освіти. До цифрового контенту маємо віднести такі його форми, як текстовий контент (електронні підручники, статті) та мультимедійний контент (відеоуроки, інтерактивні презентації, ігри). Як ми вже зазначали, цифровий контент широко використовується в онлайн-освіті, а також як доповнення до традиційних методів навчання.

В новітній науковій (переважно педагогічній) літературі існує чимало робіт, присвячених використанню цифрового контенту у сфері освіти, в тому числі шкільної (див., напр.: [39],[40],[41],[42],[43],[44],[45],[46]). Автори цих публікацій розглядають достатньо широке коло питань застосування цифрового контенту в сучасній освіті. Так, вони звертаються до аналізу особливостей, переваг та ризиків використання цифрового контенту в освіті. Серед переваг застосування цифрового контенту в навчальному процесі вітчизняні та закордонні науковці акцентують на таких, як доступність (цифровий контент може бути доступним в будь-який час і в будь-якому місці, що робить навчання більш гнучким); інтерактивність (дистанційні курси можуть залучати учнів до активного процесу навчання, використовуючи різноманітні мультимедійні елементи); персоніфікація (цифровий контент можна адаптувати до індивідуальних потреб та темпу навчання кожного учня); цифровий контент надає можливість широкого вибору різноманітних навчальних ресурсів, відкриває нові можливості для викладачів та учнів; ефективність (цифровий контент допомагає учням краще запам'ятати та зрозуміти інформацію, завдяки різноманітним форматам та інтерактивним елементам).

Серед існуючих форм та сфер використання цифрового контенту автори зазначених нами робіт аналізують такі, як онлайн-курси, великий обсяг яких доступний на різних онлайн-платформах; дистанційне навчання, яке за сучасних умов стає все більш поширеним способом отримання освіти, завдяки гнучкості та доступності цифрового контенту; доповнення до традиційних уроків, в межах яких цифровий контент використовується для демонстрації, обговорення та закріплення навчального матеріалу; самоосвіта (електронні підручники, онлайн-курси та інші цифрові ресурси дозволяють учням самостійно вивчати та поглиблювати свої знання) (див.: [45], [46]).

У проаналізованих нами публікаціях досить докладно висвітлюються питання існуючих проблем та потенційних ризиків використання цифрового контенту в освітній сфері, зокрема технічні проблеми застосування цифрового контенту, які виникають через недостатній розвиток існуючої інфраструктури та неможливість доступ до інтернету.

Крім досяжності, серйозною проблемою використання цифрового контенту є його якість. Як підкреслюють автори зазначених нами вище публікацій, це вимагає від учнів та викладачів критичного підходу до застосування цифрового контенту в їхніх навчальних та викладацьких практиках [46].

І ще один аспект, на якому фокусується увага у цих публікаціях, - належний підхід до використання цифрового контенту: в умовах офлайн та змішаного формату навчання він не повинен замінювати живі уроки та взаємодію з викладачем, а повинен лише доповнювати їх.

Зазначимо, що, незважаючи на певні перестороги щодо використання цифрового контенту, в цілому, на думку авторів проаналізованих нами публікацій, він відкриває нові можливості для освіти та навчання, роблячи його більш гнучким, доступним та ефективним.

До такого ж висновку ми дійшли, аналізуючи дані дослідження "Сучасний стан використання цифрових засобів для організації дистанційного навчання в закладах загальної середньої освіти: результати опитування 2022 року" [47]. Результати цього дослідження дають можливість оцінити, як саме впроваджуються цифрові засоби у навчальний процес, а також виявити основні проблеми та перспективи їхнього подальшого розвитку.

За даними опитування, здійсненого в межах цього дослідження, значна кількість українських шкіл активно використовує цифрові платформи для організації дистанційного навчання. Серед найпоширеніших інструментів – Google Classroom, Zoom та Microsoft Teams, які швидко стали ключовими

платформами для комунікації між учнями та вчителями. Однак, незважаючи на широке використання цифрових інструментів, рівень їхнього впровадження значно варіюється залежно від регіону, доступу до інтернету та технічного забезпечення.

Дослідження виявило ряд суттєвих проблем, які гальмують ефективно використання цифрових інструментів у дистанційному навчанні. Серед основних викликів виділяються:

- Нестабільний доступ до інтернету в деяких регіонах, що значно ускладнює навчання для учнів із сільської місцевості.
- Недостатнє забезпечення обладнанням знижує можливості учнів для повноцінної участі в дистанційному навчанні.
- Обмежена цифрова грамотність серед учнів та вчителів, що потребує спеціальної підготовки та розвитку навичок роботи з цифровими платформами.

Остання із зазначених проблем є надзвичайно актуальною, оскільки однією з важливих умов ефективного дистанційного навчання є високий рівень підготовки вчителів до використання цифрових інструментів. Хоча в Україні було ініційовано ряд програм для підвищення кваліфікації педагогів, опитування показує, що значна частина вчителів все ще відчувається недостатньо підготовленою для повноцінного проведення занять онлайн. Обмеження в навчальних програмах, недостатня кількість навчальних матеріалів та практичних курсів значно ускладнюють процес адаптації вчителів до нових умов.

Дистанційне навчання неоднозначно впливає на рівень залученості учнів та їхню академічну успішність. Результати дослідження показують, що учні молодших класів часто мають складнощі з концентрацією уваги під час онлайн-уроків, тоді як старші учні виявляють здатність краще адаптуватися до таких

умов навчання. Це створює необхідність у диференційованих підходах до організації дистанційного навчання в залежності від віку учнів.

Автори дослідження рекомендують посилити державну підтримку у сфері дистанційного навчання, зокрема через покращення інфраструктури, розширення програм підготовки педагогів та створення єдиної національної цифрової платформи для навчання. Така платформа дозволить стандартизувати підходи до навчання та забезпечить рівний доступ до якісної освіти для всіх учнів [47].

Загалом дослідження демонструє, що Україна досягла значного прогресу в диджиталізації освіти, однак стале і якісне дистанційне навчання потребує подальшого розвитку інфраструктури, забезпечення доступності цифрових технологій та удосконалення підготовки вчителів. Це допоможе створити більш інклюзивну і результативну систему освіти, яка відповідатиме викликам сучасного суспільства.

Опитування шкільних вчителів показало, що багато хто використовує цифрові ресурси та платформи для полегшення навчання учнів. Наприклад, 19,4% респондентів зазначили, що їхній навчальний заклад користується порталом eTwinning, який надає інформацію про досвід європейських шкіл і вищих навчальних закладів. Вчителі підкреслили переваги eTwinning для учнів, зокрема:

- Поліпшення навичок студентів з ІКТ (21,5% респондентів);
- Сприяння командній співпраці та реалізації проекту (14,1% респондентів);
- Надання студентам нових знань про культуру та життя студентів в інших країнах (15,4% респондентів);
- Допомога студентам у пошуку нових друзів (8,0% респондентів).

Вчителі також відзначили цінність eTwinning для їхнього власного професійного розвитку, наприклад можливість ділитися досвідом колег з інших

країн і вчитися на ньому (21,8% респондентів) і вдосконалювати свої навички ІКТ (14,5% респондентів) [47].

Звернемось до аналізу результатів ще одного емпіричного дослідження, вже згадуваного нами вище, а саме дослідження «Шкільна освіта в умовах війни» [7], здійсненого співробітниками кафедри соціології ХНУ імені В.Н. Каразіна в травні-червні 2023 року на замовлення Управління освіти адміністрації Салтівського району Харківської міської ради серед вчителів та керівників 33 шкіл цього району. Всього в межах даного дослідження було опитано 1023 респондента, що становить 72% від загальної чисельності педагогічної спільноти цього району.

Зазначене дослідження було спрямоване на вивчення того, наскільки готовими виявились освітяни цього району до організації онлайн-освіти, з якими складнощами в її реалізації цієї форми навчання вони стикнулись, як оцінюють дистанційну освіту з точки зору можливостей забезпечення якості освіти, який цифровий контент вони використовують у своїй викладацькій роботі, які цифрові інструменти мають.

Як засвідчили результати цього дослідження, 93% респондентів мають у вільному доступі комп'ютер/ноутбук, 96% - смартфон, 23% - планшет. При цьому 36% респондентів зазначили, що можуть користуватися і самостійно усувати проблеми, що виникають з пристроєм та програмним забезпеченням, 64% - можуть користуватися, але обслуговування і установка програм викликає ускладнення.

Цікавим виявився зв'язок між серед тих, хто зазначив, що в їхньому освітньому закладі якістю використання цифрового контенту опитаними викладачами та їхніми практиками щодо обміну досвідом з цього питання з колегами з інших країн. Так, виявилось, що серед тих, хто має такий досвід, значно більше тих, хто вміє самостійно усувати проблеми, пов'язані з комп'ютерним забезпеченням навчального процесу. Також у групі тих, хто

зазначив, що бере участь у міжнародних програмах з обміну досвідом та співробітництва з закордонними освітніми закладами, більшість респондентів зазначили, що вміють користуватися комп'ютером з можливістю самостійно усувати технічні проблеми (51% респондентів, тоді як серед тих, хто немає досвіду міжнародного співробітництва, таких виявилось 35%) [7, с.143-145].

Отримані в межах даного дослідження результати також засвідчили, що у процесі онлайн-навчання респонденти використовують різноманітний цифровий контент. Так, навчальні матеріали з інтернету використовують 97% респондентів, презентації – 96%, фрагменти документальних та/або художніх кінофільмів – 59%, інтерв'ю з відомими особистостями 30% [7, с.147].

Наведені дані свідчать про те, що вчителі шкіл Салтівського району Харкова активно використовують цифрові ресурси та свої міжнародні зв'язки для підтримки навчання учнів у складних умовах російсько-української війни. Практики застосування цифрового контенту дають можливість вчителям розвинути такі важливі навички, як володіння ІКТ, командна робота та міжкультурне спілкування. Проте вчителі також стикаються з певними труднощами щодо налагодження міжнародних зв'язків, які сприяють підвищенню рівня їхньої цифрової компетентності. Серед цих труднощів такі, як брак часу для участі в міжнародних заходах, відсутність інформації про доступні міжнародні програми та знання мови. Вирішення цих проблем може підвищити здатність вітчизняних закладів середньої освіти використовувати цифрові, в тому числі міжнародні, ресурси для навчання українських школярів.

2.2 Переваги та недоліки впровадження цифрових інструментів у навчальний процес

Впровадження цифрових інструментів у навчальний процес, безперечно, має свої переваги. З певного погляду, інтеграція цифрової складової в освітній

процес стала важливим кроком для підвищення якості освіти. Ці інструменти надають здобувачам освіти нові можливості, що суттєво покращують навчальний процес і сприяють розвитку необхідних навичок. Основні переваги цифрових технологій можна узагальнити в декількох ключових аспектах.

По-перше, цифрові інструменти значно підвищують доступність освіти. Завдяки можливості отримання навчальних матеріалів в будь-який час і з будь-якого місця учнівська молодь має можливість адаптувати своє навчання під індивідуальні потреби та графіки [47]. Це особливо важливо для тих, хто стикається з обмеженим доступом як до традиційних, так і цифрових освітніх ресурсів, що особливо актуально в умовах війни, зокрема в регіонах, наближений до зони бойових дій чи на тимчасово окупованій території України. Онлайн-курси, електронні підручники, відеолекції та інші ресурси створюють комфортні умови для навчання, забезпечуючи доступ до знань, незалежно від географічного розташування, місця перебування та зайнятості, оскільки доступ до них не обмежується часовою рамкою проведення занять.

По-друге, цифрові технології пропонують інтерактивні форми навчання, які роблять навчальний процес більш захоплюючим: використання відео, симуляцій, інтерактивних тестів та ігор сприяє активному залученню учнівської молоді до навчання. Інтерактивність підвищує інтерес до навчання і сприяє кращому засвоєнню матеріалу, бо здобувачі освіти отримують можливість активно брати участь у навчальному процесі, що, безсумнівно, підвищує їхню зацікавленість навчальним матеріалом [47].

Крім того, цифрові інструменти дозволяють адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб учнів. Адаптивні навчальні платформи пропонують персоналізовані маршрути навчання, враховуючи рівень знань, інтереси та стиль навчання кожного здобувача освіти. Це дозволяє не лише покращити результати навчання, але й створити більш комфортне та ліберальне середовище для засвоєння матеріалу. Також важливо зазначити, що цифрові

інструменти сприяють безперервному навчанню, оскільки здобувачі освіти можуть звертатися до матеріалів, проходити курси в зручному темпі і підтримувати професійний розвиток навіть після завершення формальної освіти.

Цифрові інструменти також забезпечують швидке і ефективно оцінювання знань учнів. Онлайн-тести, автоматизовані системи оцінювання та аналітика результатів навчання надають можливість викладачам отримувати оперативний зворотний зв'язок. Це, у свою чергу, допомагає коригувати навчальні програми та стратегії викладання в реальному часі, що підвищує загальну якість освіти. Також важливо, що школярі навчаються ефективно використовувати цифрові інструменти для аналізу та представлення інформації, що є надзвичайно важливим для їхньої подальшої освітньої діяльності.

Крім цього, цифрові платформи дозволяють адміністраціям навчальних закладів здійснювати ефективний моніторинг та управління навчальним процесом. Інструменти для планування, організації та координації освітньої діяльності сприяють оптимізації ресурсів і підвищенню ефективності навчання, що важливо для досягнення успіху в навчальному процесі.

Таким чином, впровадження цифрових інструментів у навчальний процес відкриває нові горизонти для учнів закладів середньої освіти та їхніх викладачів. Це не лише покращує доступ до знань, але й підвищує якість освіти, сприяє розвитку сучасних навчальних навичок і забезпечує більш гнучкий та адаптивний підхід до навчання. Цифровізація освіти стає важливим елементом у формуванні нових стандартів навчання, які відповідають вимогам сучасного світу.

Маємо зазначити, що впровадження цифрового контенту в освіту має не тільки переваги, але й недоліки.

Перш за все це технічні труднощі, які є одним з найбільших викликів, з якими стикаються навчальні заклади. Цифрові платформи можуть зазнавати

збоїв, мати низьку швидкість роботи або навіть бути недоступними для користувачів. Усі ці технічні проблеми не лише ускладнюють навчальний процес, але й можуть призводити до фрустрації у школярів і викладачів, сприяючи конфліктам. Наприклад, нестабільний доступ до інтернету може стати серйозним бар'єром для ефективного навчання, особливо в умовах дистанційної освіти та систематичних відключень світла у зв'язку з енергетичною кризою в Україні, спричиненою повномасштабною війною. Проблема конфліктів, у тому числі, зумовлюється відсутністю безпосереднього спілкування між учасниками освітнього процесу. Брак «живого» спілкування може ускладнити налагодження стосунків між ними, що, у свою чергу, може негативно впливати на залученість і мотивацію здобувачів освіти до навчання. Дослідження показують, що особистий безпосередній контакт є важливим аспектом ефективного навчання, оскільки він допомагає створити сприятливе мораль-психологічне навчальне середовище.

Ще одним серйозним викликом цифровізації освіти є нерівний доступ до технологій. Не всі здобувачі освіти мають можливість користуватися сучасними пристроями чи стабільним інтернетом, що може призвести до нерівності в навчальних можливостях. Студенти, які стикаються з обмеженнями в доступі до технологій, можуть опинитися в невигідному становищі, що, безсумнівно, позначиться на їхній академічній успішності. Це питання також стосується викладачів, особливо тих, хто не встиг адаптуватись до нетрадиційних методів освіти.

Нарешті, не всі цифрові ресурси мають високу якість, що може призвести до використання ненадійних або застарілих матеріалів. Здобувачі освіти можуть звертатися до інформації з недостовірних джерел, що негативно позначається на їхньому навчанні. Важливо, щоб навчальні заклади забезпечували доступ до перевірених та якісних цифрових ресурсів.

Також в контексті недоліків необхідно говорити про плагіат. Однією з причин зростання випадків плагіату є легкість доступу до величезних обсягів інформації, які пропонують цифрові технології. Студенти можуть швидко знайти наукові статті, реферати, курсові роботи та інші навчальні матеріали в мережі; ця доступність створює умови, за яких студенти можуть спокуситися на копіювання готових робіт без належного аналізу та глибокого розуміння теми. В результаті це призводить до поверхневого навчання, що негативно впливає на здатність людини критично мислити.

Відзначимо, що зростання плагіату в онлайн-освіті ставить під загрозу принципи академічної доброчесності: здобувачі освіти можуть сподіватися на те, що використання чужих ідей і текстів без належного цитування є прийнятним, оскільки це не завжди легко контролюється в умовах дистанційного навчання. Таке ставлення може формувати у них хибні уявлення про етику в академічному середовищі, що в майбутньому негативно позначиться на їхній освітній діяльності.

В умовах цифрового навчання викладачам важче перевіряти роботи учнів на плагіат, хоча існують програми та інструменти для виявлення плагіату, не завжди можливо виявити його унікальні форми, особливо якщо здобувачі освіти маніпулюють текстом або адаптують його до своїх потреб, навіть після використання таких інструментів, як GPT-чат, неможливо виявити якісь типові закономірності, якщо студенти приділять хоча б 15 хвилин на редакцію тексту.. Це може призвести до неточностей в оцінюванні академічних досягнень і поставити під сумнів ефективність освітніх методів.

Залежність від цифрових джерел та спокуса використовувати чужі роботи без належного аналізу може призвести до зниження критичного мислення здобувачів освіти [23]. Вони не розвиватимуть навички аналізу, оцінки та синтезу інформації, які є важливими для їхнього шкільного навчання і

подальшої освітньої траєкторії, що може стати серйозним бар'єром на шляху до формування всебічно розвиненої особистості.

Не можна ігнорувати й моральні та етичні наслідки плагіату. Він порушує етичні норми і може негативно вплинути на репутацію як здобувачів освіти, так і навчальних закладів. Випускники, які отримали атестати через нечесні практики, можуть опинитися в ситуаціях, коли їхні знання ставляться під сумнів, що, у свою чергу, може мати негативний вплив на їхню кар'єру та їхню подальшу життєдіяльність.

Завершуючи цей підрозділ, зазначимо, що саме з огляду на недоліки дистанційного формату навчання, можливі ризики та загрози його використання у подальшому, абсолютна більшість вчителів (71%), опитаних в межах дослідження «Шкільна освіта в умовах війни» [7], зазначили, що після закінчення війни необхідно повернутися до очного формату навчання, чимала кількість учителів (27%) зазначали, що можна застосувати змішану (офлайн-онлайн) систему навчання, тільки 2% опитаних висловили бажання залишити дистанційну форму навчання [7, с.138].

2.3 Вплив цифрового контенту на якість навчання учнівської молоді

Як підкреслювалось у першому розділі нашої дипломної роботи, в сучасному світі якість освіти стала предметом активних дискусій та досліджень. Під сумнів якість сучасної освіти поставили такі події, як пандемія COVID-19, яка сприяла впровадженню дистанційного формату не тільки освіти, але й роботи, а також повномасштабне вторгнення Росії на територію України, що закріпило цей формат навчання, перш за все у тих регіонах, де рівень безпеки недостатньо високий для проведення очного навчання. З огляду на швидкі зміни в соціальному, політичному, економічному та технологічному середовищі,

важливість підвищення якості освіти є надзвичайно високою. У своїй монографії "Вища освіта у пошуку якості: quo vadis» [1] Світлана Щудло розглядає цю проблему з різних аспектів, зокрема через призму оцінок і сприйняття здобувачами освіти її якості. Вона підкреслює, що освіта виконує ключову роль у формуванні та розвитку суспільства. Наразі надзвичайно актуальною є думка С. Щудло про те, що якість освіти не є статичним феноменом, що вона постійно змінюється в залежності від зовнішніх та внутрішніх чинників. Якість освітніх послуг визначається не лише змістом навчальних програм, а й цілою низкою факторів, серед яких важливу роль відіграють системи оцінювання, педагогічні методи та матеріально-технічна база навчальних закладів.

Стверджуючи це, українська науковиця зазначає, що, по-перше, ефективні системи оцінювання, які враховують думки здобувачів освіти, є критично важливими для забезпечення зворотного зв'язку. Вони дозволяють адміністрації та викладачам навчального закладу отримати об'єктивну інформацію про якість навчання і виявити як сильні, так і слабкі сторони освітнього процесу, завдяки чому, навчальні програми можуть бути вдосконалені, що, у свою чергу, призводить до покращення навчальних результатів.

Залучення здобувачів освіти до оцінювання якості освіти формує у них активну позицію в навчальному процесі та сприяє розвитку відповідальності за своє навчання.

По-друге, використання сучасних педагогічних методів і технологій є запорукою активного навчання. Традиційні лекційні форми поступово втрачають свою ефективність, адже учнівська молодь потребує більш інтерактивних підходів: інноваційні методики, на кшталт проєктного навчання, групової роботи, онлайн-курсів та інтерактивних семінарів, які сприяють глибшому засвоєнню матеріалу та розвитку критичного мислення. Важливо, що ці методи не лише підвищують рівень залученості здобувачів освіти до

навчального процесу, але й формують вміння працювати в команді, що є невід'ємною частиною сучасного професійного середовища, особливо на європейському ринку праці, куди наразі волею-неволею потрапили українські школярі та студенти.

Нарешті, матеріально-технічна база навчальних закладів також грає роль не першу скрипку в забезпеченні якості освіти. Наявність сучасних ресурсів, таких як лабораторії, бібліотеки, комп'ютерні класи та інші інфраструктурні елементи, створює оптимальні умови для навчання. Досвід європейських шкіл та університетів тільки стверджує нами зазначене, оскільки тамтешні студенти і школярі висловлюють високий рівень задоволення навчальним процесом.

Сучасні технології забезпечують доступ до актуальних знань та інформації, що робить навчальний процес більш динамічним і релевантним. Отже, добре оснащені навчальні заклади можуть значно підвищити якість освіти, забезпечуючи її здобувачам можливості для практичного застосування отриманих знань (див. про це докладніше: [1, с.176-234]).

Увага С. Щудло акцентується на тому, що саме здобувачі освіти є головними стейкхолдерами в процесі оцінювання якості освіти. Їхні відгуки та оцінки дозволяють виявити сильні та слабкі сторони навчального процесу. Дослідження оцінок якості освіти її здобувачами може виявити не тільки їхнє задоволення тим, як викладає свій навчальний курс той чи інший викладач, змістом певного курсу, організацією навчального процесу, але й рівень усвідомлення ними важливості якісної освіти та її впливу на їхнє майбутнє, а також зв'язку між отриманими знаннями та можливістю їхнього застосування на ринку праці.

С. Щудло підкреслює, що в умовах сучасної освіти важливо усвідомлювати, що оцінки здобувачів освіти якості навчання можуть стати основою для вдосконалення освітніх програм і впровадження нових навчальних методів та технологій. Проте важливо також зважати не тільки на оцінки учнів,

але й на об'єктивні прогалини в ефективності їхнього навчання (див.: [1, с.221-234]).

Українські дослідники А. Гуржій, В. Куйбіда, М. Пригодій, В. Радкевич (див., напр.: [24]) акцентують увагу на тому, що адаптивні технології, впроваджені на цифрових платформах, здатні ідентифікувати прогалини в знаннях і пропонувати здобувачам освіти персоналізований контент, що значно підвищує ефективність їхнього навчання. Алгоритми аналізують дані про навчальні досягнення здобувачів освіти, і на основі цього коригують траєкторії їхнього навчання, покращуючи результати. Проте успішність цих підходів залежить від якості та точності даних, що використовуються алгоритмами. Це залишається важливою сферою для подальшого вдосконалення, оскільки неточності можуть знижувати ефективність персоналізації. Крім того, цифрові платформи є потужним інструментом розвитку професійних навичок, що допомагає зменшити розрив між академічними знаннями та їхнім практичним застосуванням. Традиційні освітні моделі часто не забезпечують достатньо можливостей для розвитку навичок, які відповідають вимогам сучасного ринку праці. Цифрові платформи вирішують цю проблему за допомогою віртуальних симуляцій, кейсів, проєктних завдань та дистанційного стажування. Такі практичні підходи дозволяють здобувачам освіти набувати реальний досвід у своїй галузі, що значно підвищує їхню конкурентоспроможність на ринку праці. Цифрові платформи також сприяють розвитку культури безперервного навчання та професійного вдосконалення. Онлайн-курси, сертифікаційні програми та модулі підвищення кваліфікації допомагають працівникам залишатися в курсі нових тенденцій і технологій, що стосуються їхньої професії. Завдяки цьому фахівці можуть адаптуватися до нових посадових обов'язків і вимог ринку, підтримуючи свою професійну стійкість у експоненційному світі. Отже, цифрові платформи не лише підвищують індивідуальну ефективність, але й

сприяють економічній адаптивності в умовах технологічного прогресу та економічних змін.

Проте, незважаючи на безсумнівні переваги використання цифрових платформ, різноманітного цифрового контенту, дистанційне навчання, як підкреслювалось вище, має певні недоліки, які впливають на якість освітнього процесу та якість знань, які наразі отримують здобувачі освіти. Про це, зокрема, свідчать результати дослідження «Шкільна освіта в умовах війни» [7]. Так, отримані в межах цього дослідження дані свідчать про тенденцію погіршення результатів освітнього процесу в дистанційному форматі. Більш ніж п'ята частина вчителів (21%) повністю або частково підтримують тезу про те, що якість засвоєння учнями навчального матеріалу погіршилась, 19% - що навчання стало менш продуктивним, 14% вчителів говорили про погіршення академічної успішності учнів. На нашу думку, той факт, що лише кожний сьомий з опитаних вчителів акцентував на погіршенні успішності учнів в умовах дистанційного навчання, свідчить про те, що результати оцінювання стали менше відповідати успіхам учнів у навчанні, тобто вчителі завищують оцінки школярам.

Кожний п'ятий з респондентів зазначив, що дистанційна освіта не підходить для отримання середньої освіти, а корисна лише для опанування навичок у вузькому напрямі; кожний десятий – що вона, скоріше, розвага, ніж навчання; кожний четвертий – що під час дистанційного навчання у школярів часто виникають проблеми з підключенням до занять [7, с. 132-133].

Ось ще деякі дані, отримані в рамках цього дослідження, які відображають думки вчителів щодо дистанційної освіти: 39% із них вважають, що дистанційний формат навчання дозволяє учням вивільнити час для справ, які не пов'язані з навчанням; стільки ж опитаних зазначили, що завдяки цьому формату у школярів з'явилося більше часу для вивчення предметів, які їм більше подобаються; 40% опитаних підкреслили, що через дистанційне навчання знизилась можливість безпосереднього спілкування між учнями, 34%

- вчителями та учнями, 29% - між вчителями і батьками. Численні дослідження свідчать про те, що у процесі навчання школярі потребують не тільки зворотного зв'язку від учителя, але й обговорення навчального процесу, скажімо, в ході виконання ними групового завдання, бо це активізує комунікацію між учнями, а також між ними та вчителем (див., напр.: [48, с. 63]). На думку авторів зазначеного дослідження, «перетворення навчального процесу на формальні, ритуалізовані акти розповсюдження інформації та приймання робіт, що виконують учні протягом навчального року (перш за все домашніх та контрольних), є чи не найбільшою загрозою для мотивації учнів до навчання. Зниження інтенсивності комунікації безпосередньо між вчителем та учнем і руйнування зв'язку з батьками, який зазвичай посилює соціальний контроль над діяльністю учня з боку закладу освіти, призводить до суттєвої атомізації учнівських колективів, що є найбільш небезпечним у молодшій школі» [7, с.134].

Висновки до розділу 2

Сьогодні нові цифрові технології, цифровий контент кардинально змінюють процес навчання та викладання. Ці технології не тільки роблять навчання більш доступним і гнучким, але й набагато привабливішим як для здобувачів освіти, так і для викладачів. Здійснений нами аналіз впливу використання цих технологій на якість освіти, впровадження інтерактивних платформ, адаптивних систем в умовах дистанційного навчання свідчить про двоїстий характер цього впливу, тобто має як позитивні, так і негативні наслідки.

В результаті цього ландшафт освіти зазнає радикальної трансформації, відбувається активний процес переходу від традиційних форм та методів навчання до нових, а саме інтерактивних форм та методів, побудованих на

цифровому контенті. Використання цього контенту відкриває абсолютно нові горизонти та можливості для здобувачів освіти і викладачів.

Досить важливу роль у цьому багатогранному процесі відіграють різноманітні цифрові інструменти, які не лише забезпечують індивідуалізований досвід навчання для кожного здобувача освіти за допомогою персоналізації на основі його вподобань і потреб, але також покращує автоматизацію процесу оцінювання знань і забезпечує зворотний зв'язок у реальному часі для учнів. Крім того, зазначені цифрові технології та інструменти допомагають здобувачам освіти отримувати знання навіть у таких екстремальних ситуаціях, як пандемія COVID-19 та російсько-українська війна, суттєво полегшуючи доступ до навчання, надаючи широкі можливості для отримання навчального матеріалу у його цифровому форматі.

Проте слід зазначити, що цифровізація освіти наразі також має чимало проблем, які не можна не помітити. По-перше, проблема цифрової нерівності, яка зумовлюється обмеженим доступом до якісного освітнього контенту для окремих груп населення, зокрема для учнівської молоді, яка проживає в сільській місцевості чи належить до групи ВПО і не має комп'ютерів, ноутбуків тощо або усталеного інтернетзв'язку, для здобувачів освіти, які знаходяться на тимчасово окупованій території України, та ін.. Окрім цього, існують також серйозні проблеми інформаційної безпеки та захисту персональних даних, які необхідно вирішити для забезпечення безпечного середовища навчання. Нарешті, існує нагальна потреба підвищення рівня цифрової компетентності викладацького складу навчальних закладів, щоб він міг належним чином використовувати нові цифрові технології, які все більше стають невід'ємною частиною сучасної освіти.

Найважливішим у майбутньому є необхідність зосередитися на подоланні/мінімізації негативних наслідків впровадження дистанційної освіти,

на чому акцентують увагу викладачі закладів середньої освіти, зокрема опитані в межах численних досліджень, здійснених українськими соціологами.

Отже, використання цифрових технологій в навчальному процесі, його реалізація у дистанційному форматі потребує пильної уваги з боку всіх суб'єктів освіти, оскільки ці технології не тільки відкривають широкий спектр нових можливостей для здобувачів освіти, роблять весь процес їхнього навчання більш інтерактивним і доступним, що, безперечно, є позитивним, але й актуалізують певні ризики та загрози. Серед останніх чи не найсерйознішою є загроза появи нового різновиду соціальної нерівності, а саме освітньої нерівності, яка, зокрема, зумовлюється різним рівнем якості освіти в умовах офлайн- та онлайн-навчання.

РОЗДІЛ 3

НАВЧАЛЬНІ ТА ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКИМИ СТАРШОКЛАСНИКАМИ ЦИФРОВОГО КОНТЕНТУ

3.1. Використання цифрових технологій та цифрового контенту українськими старшокласниками в умовах диджиталізації освіти

Дистанційна освіта під час карантину та постковідні зміни в освіті на тлі кризової ситуації показала нам, наскільки сучасні технології можуть бути безумовними лідерами в отриманні освіти під час кризових умов. Особливо це відчувалося в Україні, де після невеликого постковідного періоду ми мали нову велику кризу, які трансформувала багато соціальних інститутів, у тому числі інститут освіти, — повномасштабне вторгнення Росії в Україну, в результаті якого було пошкоджено більше 4 тисяч будівель вітчизняних закладів середньої та вищої освіти, близько 400 зруйновано повністю [35]. Проте, незважаючи на ці екстремальні ситуації, українська система освіти не тільки вистояла, але й завдяки впровадженню дистанційного навчання отримала певний імпульс до розвитку.

Про значущість цифрових ресурсів та гаджетів у функціонуванні освіти в кризових умовах йдеться у звіті ЮНІСЕФ за результатами одного із досліджень щодо дистанційної освіти: «Серед різних технологій, що використовуються в освітніх закладах у відповідь на пандемію, базові мобільні телефони та смартфони відіграли особливо важливу роль у забезпеченні безперервності навчання та підтримці каналу зв'язку між учнями та їхніми вчителями...»[49]. У цьому звіті акцентується на можливостях месенджера Whatsapp як важливого інструменту доступу до освітніх послуг навіть в умовах слабого зв'язку. В Україні також використовувалося під час пандемії ковіду та наразі

використовується в умовах війни багато платформ та меседжерів (залежно від того, до чого є доступ).

У цьому розділі нашої роботи ми будемо здійснювати аналіз та інтерпретацію даних двох емпіричних досліджень, проведених співробітниками кафедри соціології соціологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна в 2021 році та в 2024 році серед українських старшокласників. Перше із них – регіональне дослідження «Старшокласник-2021: повсякденні практики та життєві плани» – було проведено в грудні 2021 року серед учнів старших класів закладів середньої освіти Харкова (всього було опитано 1311 старшокласників), друге – всеукраїнське дослідження «Старшокласник – 2024: життєві та освітньо-професійні плани старшокласників України в умовах війни» - було проведено в листопаді 2024 року серед учнів 9-11 класів п'яти міст України, що представляють різні регіони України: Харкова, Одеси, Черкас, Дрогобича та Борислава (всього було опитано 2043 старшокласника). Обидва дослідження були здійснені методом анкетного опитування в онлайн-форматі із застосуванням простої районованої вибірки.

У межах нашої дипломної роботи ми будемо порівнювати харківські масиви обох досліджень. Отже, звернемось до аналізу даних, отриманих в рамках цих досліджень.

З огляду на обрану нами проблематику, перш за все маємо зазначити досить суттєве зростання кількості учнівської молоді, яка активно інтегрує різноманітні форми цифрового контенту у свої повсякденні, в тому числі освітні, практики. Спираючись на масиви даних досліджень «Старшокласник-2021» та «Старшокласник-2024», ми виявили, що як у 2021, так і в 2024 році частка учнів, які використовують гаджети як основне джерело інформації, більша за 70% (77% у 2021 році та 74% в 2024 році). Також зазначимо, що у 2021 році майже половина опитаних старшокласників (49,7%) використовували гаджети для виконання домашніх завдань, тоді як в 2024 році — близько 40%.

Тож можемо бачити певну помітну зменшення кількості користувачів гаджетів (майже на 10%), що може свідчити про певну трансформацію в освіті, де гаджет не лише інструмент, а набір сервісів для навчання. У цьому контексті підкреслимо, що наразі гаджети, граючи помітну роль в онлайн-навчанні, при цьому не обов'язково виступають, як ми же підкреслювали, лише інструментами для доступу до інформації та освіти, а також виконують функцію самовизначення, прояву власної особистості, індивідуальності (завдяки створенню власного цифрового контенту, спілкуванню в тих чи інших спільнотах) та функцію соціалізації.

Зазначаємо, що у 2024 році смартфон для онлайн-навчання використовували на 13% більше, ніж у 2021 році (83% та 70%, відповідно). У згаданому нами вище звіті ЮНІСЕФ можна побачити, що «85% платформ працювали на базовому смартфоні»[49]. Ці дані свідчать про те, що більшість цифрових інструментів можуть бути доступні і на найбільш популярному та доступному гаджеті серед молоді.

Що стосується використання комп'ютера/ноутбука, то воно зросло майже на 8%, а саме від 63,7% у 2021 році до 71,4% у 2024 році.

Проте використання смартфона чи комп'ютера не обов'язково свідчить про вільний доступ до гаджетів у старшокласників. Так, якщо говорити про рівність доступу до них в європейських країнах, то і там є досить помітний технологічний розрив, який може ще більше обмежити доступ дітей з неблагополучних сімей до отримання якісної освіти. Так, щодо користування гаджетами існують певні «відмінності у школах Європи: понад 40% дітей мають доступ до планшетів у школах Австрії та Німеччини порівняно з 38% у Великій Британії, 35% в Іспанії, 25% в Італії та 20% у Франції»[50]. Тож, ця проблема нерівності у доступі до цифрових ресурсів та технологій, а отже, до можливостей отримання якісних освітніх послуг актуальна не лише в українській освіті, а й загалом в європейській та світовій освітній системі..

Повернемося до аналізу результатів досліджень «Старшокласник – 21» та «Старшокласник – 2024». Згідно з даними останнього дослідження у вільному доступі мали комп'ютер/ноутбук дещо більше 88% опитаних учнів, більше 99% респондентів мали у вільному доступі смартфон. За даними опитування, здійсненого в 2021 році, у вільному доступі комп'ютер мали дещо більше 86% старшокласників, а смартфон — 98,4%.

Тут ми бачимо незначні зміни щодо доступності гаджетів, проте такий відсоток свідчить про високий доступ учнів до цифрових технологій, а отже, і можливостей долучатися до цифрового навчального простору. Порівняльні дані про наявність гаджетів у харківських старшокласників наведені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Наявність у старшокласників гаджетів у вільному доступі та їхнє використання для навчання (за даними досліджень 2021 та 2024 рр.)

Які гаджети Ви маєте у вільному доступі	2021	2024	Які гаджети Ви використовуєте для онлайн-навчання?	2021	2024
Сматфон	88,1%	86,30%	Сматфон	70,3%	83,1%
Комп'ютер/ноутбук	99,2%	98,40%	Комп'ютер/ноутбук	63,7%	71,4%
Планшет	51,5%	60,3%	Планшет	20%	21,4%

Як ми бачимо, найменш популярним гаджетом, як в доступі, так і для навчання, є планшет, оскільки цей гаджет не є гаджетом нагальної потреби та, можливо, легко може бути замінений при наявності смартфона чи ноутбуку. Як ми вже зазначали, в 2024 році смартфон для онлайн-навчання використовували майже на 13% більше, ніж у 2021 році, використання комп'ютера або ноутбука зросло на майже 8%. Окрім пояснення, наведено вище, ми можемо це пов'язати з подовженням впровадження дистанційного навчання, а також з тим, що є багато українських старшокласників, які наразі навчаються онлайн за кордоном,

і відповідно, потребують девайсу для того, аби долучатися до освітнього процесу довший період часу.

Неможливо уявити сучасну молодь, зокрема учнівську, без гаджетів. З огляду на це, ми звернулись до аналізу відповідей старшокласників на питання про їхні дії у випадку, якщо вони вийдуть на вулицю, забувши вдома смартфон. Відповіді на це питання представлені в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Дії старшокласників, якщо вони забули смартфон вдома (за даними 2024 р.)

Якщо ви забудете вдома смартфон. Ваші дії?	2024
Продовжите шлях і не згадуватимете про нього весь день	10,4%
Повертатися не будете, але весь день відчуватимете його брак	10,9%
Повернетесь за ним заради порядку, про всяк випадок	43,3%
Повернетесь обов'язково, оскільки без нього Ви, «як без рук»	32,7%

Як бачимо, більшість старшокласників повернуться додому, якщо забудуть свій смартфон\мобільний телефон вдома, що свідчить про те, наскільки важливим є гаджет для старшокласників як інструмент для повсякденних комунікацій, вирішення своїх потреб, а також що наявність гаджету є дійсною потребою для них. Сумарно 76% старшокласників повернуться за смартфоном додому, але більшість з них (43,3%) обирають варіант відповіді повернутися за ним заради порядку, «про всяк випадок». Отже, ми можемо зробити висновок, що в умовах високої кількості ризиків, які перш за все зумовлені війною, опитані старшокласники сприймають смартфон як важливий інструмент допомоги чи контролю у випадку непередбачуваних ситуацій. У цьому контексті цікаво подивитися, як змінилися емоції старшокласників у випадку, коли вони

залишаються без смартфона, у 2024 році, тобто в умовах війни, у порівнянні з їхніми емоціями у 2021 році, тобто у постковідний період (див. таблицю 3.3.).

Таблиця 3.3.

**Відчуття старшокласників, якщо вони залишаються без смартфонів
(порівняння даних 2021 та 2024 рр.)**

Якщо ви залишитесь без смартфона, що ви будете відчувати?	2021	2024
Спокій	21,3%	21%
Розгубленість	20,8%	27,2%
Печаль	14,6%	12,9%
Радість та звільнення	7%	4,4%
Дратівливість	14,7%	15,8%
Поганий настрій	9,6%	21,8%
У мене такого ніколи не буває	14,5%	31,1%
Страх, що ви залишились без зв'язку	26,7%	40,3%

Отже, ми бачимо, як істотно збільшився відсоток тих респондентів, які у зазначеному випадку відчують страх залишитися без зв'язку: з 26,7% у 2021 році до 40% у 2024 році. А ствердна відповідь на питання, що «у мене такого ніколи не буває» зросла більше ніж вдвічі: з 14,5% у 2021 році до 31,1% у 2024 році. Звичайно, в умовах війни, зв'язок з рідними є важливим фактором, який впливає на потребу постійно бути онлайн, а комунікація в умовах воєнних ризиків для старшокласників може бути проявом потреби в залученості до актуальної ситуації в суспільстві, розумінні подій навколо, необхідності слідкувати за новинами.

Якщо говорити про освіту, то старшокласники частіше на зв'язку і мають, вірогідніше, більше шансів інформаційного насичення цифровим контентом загалом.

На основі даних, представлених у таблиці 3.3., ми також побудували теплову карту (див. рисунок 3.1) для більш наглядної візуалізації даних. На карті ми бачимо, що поганий настрій і розгубленість також помітно зросли.

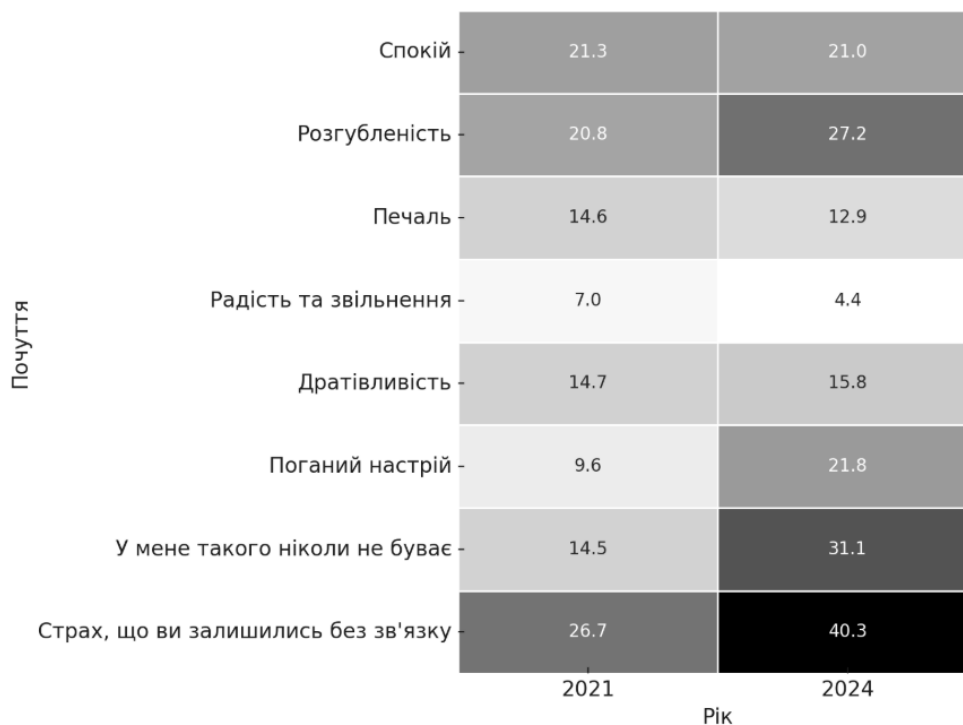

Рисунок 3.1. Що відчувають старшокласники, якщо залишаються без смартфона (теплова карта)

Теплова карта краще відображає динаміку емоцій старшокласників у 2021 та 2024 роках у випадку відсутності смартфона/мобільного телефону. Найпомітнішими змінами є значне зростання тривожних реакцій. Як ми бачимо, саме тривожні емоції у відповідях старшокласників у 2024 році були визначені найсильнішими за відчуттями. Натомість напруженість таких реакцій старшокласників, як радість та звільнення, печаль і спокій, або зменшились, або залишились майже незмінними.

Звичайно, варто враховувати певний суспільний контекст, коли ми досліджуємо вплив цифрового контенту на освітні процеси.

А тепер перейдемо до питання про те, які платформи використовує учнівська молодь під час дистанційного навчання (див. таблицю 3.4).

Таблиця 3.4.

Платформи, які використовують старшокласники під час дистанційного навчання (порівняння даних 2021 та 2024 рр.)

Які платформи Ви використовуєте на дистанційному навчанні?	2021	2024
Google Classroom	77,8%	68,3%
e-mail	34,3%	18,8%
Viber	48,2%	39,6%
Telegram	30,8%	42,7%
8x8	1,1%	0,7%
ZOOM	76,7%	66,60%
Moodle	3,5%	0,1%

Представлені дані свідчать про те, що в 2024 році спостерігається зниження рівня використання майже всіх платформ, які раніше здавалися основними, наприклад, значне зниження у використанні електронної пошти (майже у два рази). Єдина позитивна динаміка стосується месенджера Telegram. Як ми зазначали раніше, месенджери доступні на більшості пристроях і можуть завантажувати повідомлення навіть без наявності потужного інтернет-зв'язку. Це може свідчити про спрощення процесів комунікації між учнями, між учнями та вчителями, оскільки користувачі відмовляються від надмірної кількості інструментів, фокусуючись на декількох зручних для зв'язку та проведення занять.

Використання платформи Moodle майже повністю зникло (у 2021 році цією платформою користувались 3,5% опитаних, у 2024 році - 0,1%) . Отже,

Moodle, як і платформа 8x8, є непопулярними освітніми платформами для українських старшокласників.

В інструментарії дослідження 2024 року було також відкрите питання про найбільш популярні серед старшокласників платформи. Аналізуючи відповіді на це відкрите питання, ми об'єднали однакові відповіді у групи, а також прибрати з урахування невалідні відповіді та варіанти «інше». Завдяки цьому ми виявили головних лідерів серед платформ, які вказали студенти, а саме: Google Meet (24 рази), Human (19 разів), та Teams (2 рази).

Візуалізація цих даних за допомогою хмари-слів представлена на рисунку 3.2. Це надало змогу продемонструвати й інші, «мінорні» відповіді респондентів на відкрите питання, які вказувалися лише один раз.

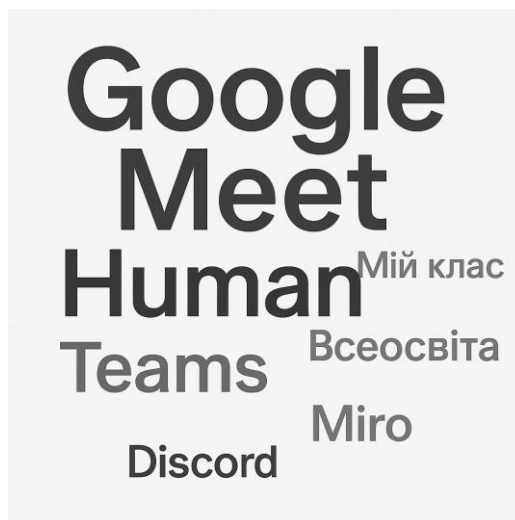

Рисунок 3.2. Відповіді респондентів на питання про інші платформи, якими вони користувалися (за даними опитування 2024 року)

В умовах постійної присутності цифрового контенту надзвичайно важливо надавати учнівській молоді знання про основи безпеки в інтернеті та основи інформаційної гігієни, оскільки це безпосередньо може впливати як на особисту освітню траєкторію учня, так і загалом на дистанційну освіту. Загрози в

цифровому просторі цілком реальні: кібератаки, фішинг, шахрайство, викрадення приватних даних, фейк-ньюз. Ми розглянемо небезпеку в інтернеті на прикладі питання про участь старшокласників в онлайн-казино. І хоча невелика кількість респондентів вказувала про це, як про спосіб проведення свого вільного часу, але будь-який відсоток залучення неповнолітніх в онлайн-казино має бути тривожним знаком та індикатором потреби більше впливати на поширення інформації про інформаційну безпеку серед учнівської молоді. Зростання виручки та популярності казино актуалізує необхідність проведення спеціальних досліджень, у тому числі та, мабуть, перш за все серед молоді з метою її захисту від азартних ігор [51]. Це особливо важливо, враховуючи легкість доступу до азартних онлайн-платформ.

Відповіді старшокласників на питання «Чи є ви користувачем віртуальних казино або букмекерських контор?» та кореляція за статтю учнів ви можете бачити в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

**Частка користувачів віртуальних казино серед старшокласників
(за даними дослідження 2024 року)**

Стать	Не користувалися	Користувалася
Чоловік	93,9%	6,09%
Жінка	99,2%)	0,75%

Кореляційний аналіз за допомогою пакету SPSS продемонстрував, що спостерігається статистично значущий зв'язок ($p\text{-value} = 0.000$) між статтю учнів та грою в онлайн-казино. 6,09% чоловіків, що взяли участь в опитуванні, грали в казино, при цьому тільки 0,75% з дівчат, які взяли участь в опитуванні, грали в онлайн-казино або робили ставки (коефіцієнт V Краммера дорівнював 0,158, що свідчить про наявність слабого зв'язку між зазначеними ознаками).

3.2. Ставлення старшокласників до дистанційної освіти

У цьому підрозділі ми представимо результати здійсненого нами факторного аналізу даних, аби глибше розглянути тему дистанційного навчання.

Факторний аналіз було здійснено за допомогою методу виділення основних компонентів з обертанням Varimax. Міра адекватності вибірки - КМО 0,704, що підтверджує можливість використання даних для здійснення факторного аналізу.

Внаслідок здійсненого аналізу вдалося виділити три групи факторів.

Перший фактор — це сприйняття дистанційного навчання як **слабкої та несерйозної форми навчання**. Йому відповідають такі оцінки, як:

- 1) Дистанційне навчання – це швидше канікули/відпочинок: 0,856, дистанційне навчання – це швидше розвага, ніж навчання: 0,862.
- 2) Дистанційне навчання не годиться для отримання базової освіти: 0,652.

Опитані старшокласники, які дотримуються такої точки зору, сприймають дистанційну освіту як слабку та неповноцінну, тобто не вважають її якісною або достатньо прийнятною для них. Ця група потенційно може ігнорувати деякі частини освітнього процесу, або не ставитися серйозно до трансформацій і не сприймати навіть позитивні нововведення. У цьому разі треба активно залучати аудитори та контролювати, аби дистанційна освіта сприймалась як повноцінна освіта у більшій частині учнівської молоді.

Другий фактор — **фактор меншого зла**, сприйняття дистанційного навчання як вимушеного формату навчання. Як засвідчили результати дослідження, 48% старшокласників, опитаних у 2024 році, вважають, що дистанційна освіта – вимушена міра. Здійснений нами факторний аналіз дозволив нам виявити більш широкий контекст сприйняття дистанційного навчання:

- 1) Дистанційне навчання – це вимушена міра під час карантину/військового стану: 0,885,
- 2) Дистанційне навчання – це добре тільки для позашкільного навчання: 0,550.
- 3) Дистанційне навчання дозволяє глибше вивчити предмети, ніж очне навчання: -0,219.

Ця оцінка відповідає тимчасовому статусу дистанційного формату освіти та сприйняттю її як вимушеного заходу. Більш того, саме таку оцінку цьому формату надають і вчителі, і інші суб'єкти освіти, і стейкхолдери, і громадськість. Нас має особливо зацікавити цей висновок, враховуючи, що теперішні старшокласники більше 5 років навчались у дистанційному форматі, але цей формат все одно не стає популярним, він не може замінити класичні форми навчання. Наразі знову актуалізується питання якості освіти та достатнього рівня цифрової компетентності, обізнаності в цифровому контенті як учнів, так і вчителів для більш активного та ефективного залучення цього контенту до навчального процесу.

Третій фактор – **фактор успіху** дистанційної освіти, тобто позитивне сприйняття дистанційного навчання.

- 1) Дистанційне навчання дозволило глибше вивчити предмети: 0,716.
- 2) Дистанційне навчання дозволило поліпшити оцінки: 0,835.

Цей фактор демонструє позитивне ставлення до дистанційного навчання як до інструменту, який сприяє поглибленому вивченню предметів та покращенню академічних показників.

Для деяких старшокласників дистанційний формат є зручним, звичним та не впливає на успішність. Проте постає питання, чому та як саме дистанційне навчання дозволяє поліпшити показники учнів та студентів. Через спрощення та доступність цифрового контенту, або через більш комфортні умови навчання? В цій площині ми і бачимо перспективи подальшого дослідження теми.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що виділені нами факторами відповідають групам оцінок, які розходяться за принципом: **песимізм, прагматизм та оптимізм.**

Далі ми розглянемо кореляції, які виділяємо з масиву, щодо дистанційної освіти, проаналізуємо відповіді на основі масиву 2024 року.

Аналіз кореляції між статтю респондентів та покращенням якості їхньої освіти продемонстрував високу схожість відповідей (див. табл. 3.6). З наведеної таблиці видно, що відповіді за всіма категоріями є дуже схожими, але жінки-респондентки частіше відповідають негативно щодо якості навчання онлайн (майже на 8% нижче в категорії «повністю згодні» і на майже 9% вище у категорії «швидше ні, ніж так»). Зв'язок між статтю та оцінкою якості онлайн-навчання присутній, але є слабким (V Крамера = 0,144).

Таблиця 3.6.

Чи дозволило дистанційне навчання глибше вивчити предмет, кореляція зі статтю.

	[ДН дозволило Вам глибше вивчити предмети, ніж очне навчання] Чи згодні Ви з наведеними нижче твердженнями щодо дистанційного навчання?					Всього
	Повністю згодні	Скоріше так, ніж ні	Важко оцінити	Скоріше ні, ніж так	Повністю не згодні	
Чоловіча	124 (15,4%)	101 (12,55%)	231 (28,7%)	162 (20,12%)	187 (23,23%)	805
Жіноча	102 (7,6%)	173 (12,89%)	368 (27,42%)	388 (28,91%)	311 (23,18%)	1342

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що стаття хоч і впливає на оцінку якості онлайн-навчання, але цей вплив є досить слабким, ми бачимо різницю у відповідях на різних частинах школи питання.

Кореляція ж між форматом навчання та можливістю глибше освоїти предмет, який вивчає старшокласник, показує також важливі результати (див.

табл. 3.7). Ми провели кореляційний аналіз між форматом навчання респондентів та їхньою оцінкою покращення якості засвоєння шкільних предметів. Змішані формати також посідають середню позицію за оцінкою змін в успішності учнів. Проте учні змішаних форматів навчання більш схильні оцінювати можливість покращення своїх оцінок (56,6% усіх респондентів цієї категорії «повністю згодні» та «скоріше згодні», тоді як 50,5% учнів офлайн-навчання «не згодні»). Водночас, варто зазначити, що в усіх трьох пунктах онлайн-навчання сприймається як таке, що сприяє покращенню оцінок. Сила цього зв'язку є слабкою, але все ж таки присутня ($V=0,086$ за Крамером).

Таблиця 3.7.

Кореляція між форматом навчання та можливістю більш глибокого вивчення предмету

	Повністю згодні	Скоріше так, ніж ні	Важко оцінити	Скоріше ні, ніж так	Повністю не згодні
Виключно онлайн(ДН)	75	145	123	63	27
Виключно офлайн	242	286	315	97	84
У змішаному форматі	167	235	204	54	51

Ми провели кореляцію вже між формою навчання та відповідями на питання «Під час дистанційного навчання не вистачало(є) «живого» контакту зі вчителями» (див. табл. 3.8).

Таблиця 3.8.

Кореляція між форматом навчання та браком «живого» спілкування з вчителями

Навчаються...	Повністю згодні	Скоріше так, ніж ні	Важко оцінити	Скоріше ні, ніж так	Повністю не згодні
Виключно онлайн(ДН)	192	115	66	34	26
Виключно офлайн	271	245	249	117	121
У змішаному форматі	189	187	172	82	81

Дані наведеної вище таблиці свідчать, що дистанційна освіта явно актуалізує брак живого контакту старшокласників з учителями. У сукупності 70,9% (сума тих, хто відповів «повністю згоден» і «скоріше так, ніж ні») опитаних відповіли, що у форматі дистанційного навчання бракує живого контакту з учителями, в той час як з-поміж тих, хто навчається офлайн, цей показник дорівнював 51,4%. Загалом, можна помітити, що більшість учнів вважає це недоліком онлайн-навчання.

Ми також розглянули питання взаємодії учнів та вчителів в умовах різних форматів навчання. На нашу думку, особливо важливо оцінювати ефективну комунікацію в умовах всебічної трансформації освіти (див. табл. 3.9).

Таблиця 3.9.

Кореляція між форматом навчання та думкою старшокласників щодо підтримки їх вчителями

Ваші вчителі... Є для Вас джерелом підтримки		НЕ обрано	Так
У якому форматі проводяться заняття в школі, де Ви навчаєтесь?	Виключно онлайн (дистанційно)	271	162
	Виключно офлайн (очно)	730	273
	У змішаному форматі (як онлайн, так і офлайн)	529	182

Зв'язок є статистично значимим, але при цьому зв'язок слабким (V Крамера=0,098). Можна помітити, що серед тих, хто навчається онлайн, думка про те, що вчителі є джерелом підтримки, є більш значущою, ніж серед тих, хто навчається на змішаному форматі та навчається оффлайн (цей показник дорівнює 37,4% від старшокласників, які навчаються онлайн, і 27,2% від старшокласників, які навчаються офлайн).

На нашу думку, це може вказувати на адаптацію вчителів до військових умов, на загальне зниження стресу у разі онлайн-навчання. Вчителі мають пояснювати учням особливі ризики, з якими вони стикаються, та інтегрувати це у навчальні програми, тому, враховуючи це, ми вирішили розглянути ще одну кореляцію (див. табл. 3.10).

Таблиця 3.10.

Кореляція між форматом навчання та думкою старшокласників про те, чи допомагають їм вчителі розібратися в сенсі російсько-української війни

		НЕ обрано	Так
У якому форматі проводяться заняття в школі, де Ви навчаєтесь?	Виключно онлайн (дистанційно)	375	58
	Виключно офлайн (очно)	851	152
	У змішаному форматі (як онлайн, так і офлайн)	616	95

Зв'язок є значним, але дуже слабким (V Крамера = 0,025). Загальний розподіл відповідей також вказує на те, що відмінності в тому, як вчителі в умовах різних форматів розповідають про російсько-українську війну, є мінімальним (13,5%, 15,2%, 13,4% відповідно до кожного формату навчання). І це, безперечно, є яскравим свідченням того, що дистанційна освіта в багатьох аспектах є такою ж ефективною, як і інші формати навчання.

Штучний інтелект стає все більш популярним інструментом, який використовують учні для освіти та самоосвіти. За даними дослідження 2024 року, всього 18,4% опитаних вказували, що вони не використовували ШІ для своїх потреб. При чому з тих, хто використовує ШІ, зазначили, що послуговувались цим інструментом у підготовці домашніх завдань 67,2%, значно менше для самоосвіти - 44%.

А тепер розглянемо кореляцію між використання учнями ШІ та їхніми оцінками майбутнього шкільної дистанційної освіти (див. табл. 3.11).

Таблиця 3.11.

Кореляція між рівнем використання старшокласниками штучного інтелекту для самоосвіти та їхніми уявленнями щодо майбутнього шкільної дистанційної освіти

Школи в сучасному світі повинні існувати переважно у форматі ДН	Повністю згодні	Скоріше так, ніж ні	Важко оцінити	Скоріше ні, ніж так	Повністю не згодні
Не обрано	85	100	259	260	276
Так	82	81	222	206	181

Зв'язок між цими показниками є, але при цьому він є дуже слабким (V Крамера = 0,060). Відмінності між оцінками необхідності переходу освіти на дистанційний формат серед тих, хто використовує і не використовує штучний інтелект з метою навчання, є дуже незначними. В обох категоріях респондентів різниця у відповідях не перевищує 2,4%, лише у варіанті відповіді «цілком не згодні» є різниця в 4,8% з боку тих, хто не використовує ШІ з метою навчання. Це може вказувати на наявність серед учнів невеликої радикальної групи, які заперечують цифрові інструменти освіти. Але загалом використання ШІ в освітніх цілях практично не впливає на оцінку необхідності переведення освіти на дистанційний формат.

3.3. Підвищення якості освітніх послуг у контексті їхньої цифровізації як чинник інтеграції української системи освіти до європейського освітнього простору

Завершуючи дослідження з обраної нами проблематики, ми звернулись до аналізу того, що потрібно вітчизняній системі освіти для того, щоб інтегруватися до європейського освітнього простору. У пошуках відповіді на це питання ми проаналізували сучасний стан та напрямки розвитку освіти в країнах Європейського Союзу (ЄС).

Почнемо з того, що освітні процеси в Європейському Союзі є вагомим прикладом соціокультурних чинників, які впливають на транснаціональну інтеграцію. Вони становлять ефективний механізм формування когнітивного капіталу в суспільстві, демонструючи, як освіта та знання набувають транснаціонального характеру. Освітня система функціонує на двох рівнях: по-перше, як соціальний інститут, що відіграє роль у відтворенні соціальної стратифікації та мобільності, формуючи суспільну структуру; по-друге, як дієвий механізм легітимації знань, що стає дедалі важливішим в умовах глобальної економіки, яка ставить наголос на знаннях та експертизі як рушійних силах прогресу та розвитку [52].

Сучасні дискусії щодо якості та ефективності освіти розгортаються в широкому полі соціологічних досліджень, зокрема в межах концепції освітнього капіталу, розробленої Бурдьє у 1986 році. Водночас ці дискусії тісно пов'язані з філософією соціальної справедливості, що значною мірою ґрунтується на працях Ролза, опублікованих у 1971 році. Розгляд освіти як окремої сфери суспільного функціонування передбачає необхідність розробки теоретичних та методологічних рамок для оцінки ефективності освітніх процесів.

Критично важливо, щоб ці освітні моделі не лише забезпечували дотримання встановлених стандартів, а й активно впроваджували інноваційні

педагогічні методики. Це включає цифровізацію, розвиток міждисциплінарного підходу та адаптивні методи навчання, які можуть відповідати різноманітним освітнім запитам.

У сучасному глобалізованому світі система освіти ЄС виконує подвійну функцію: з одного боку, вона забезпечує інтелектуальний розвиток і збагачення особистості, а з іншого – виступає важливим агентом соціальної мобільності. Вона формує освітню та професійну траєкторію індивіда, впливаючи на його життєві перспективи, та сприяє зменшенню соціальної нерівності [52].

Оцінювання освітніх процесів у межах Європейського Союзу ґрунтується на парадигмі інституційної рефлексивності [53], що дозволяє оновлювати освітні моделі відповідно до суспільних змін. Основні критерії оцінки якості освіти включають:

1. Внутрішній аудит знань – освітні заклади здійснюють самооцінку через механізми рефлексивного аналізу, анкетування та відстеження навчальних досягнень здобувачів освіти.

2. Зовнішня валідація якості – незалежні організації та міжнародні освітні агентства здійснюють перевірку та сертифікацію освітніх стандартів. Ці процеси реалізуються в межах європейських регуляторних рамок, зокрема через діяльність таких авторитетних інституцій, як Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (ENQA).

Також критично важливим фактором забезпечення якісної освіти є застосування принципів інклюзивності та рівного доступу. Це означає, що поряд із академічними критеріями враховуються соціальні аспекти, такі як забезпечення гендерного балансу, інтеграція меншин та доступність освіти для осіб з обмеженими можливостями.

Оцінка ефективності освітніх систем у ЄС здійснюється за допомогою міжнародних дослідницьких програм, таких як PISA, TIMSS, PIRLS[54]. Основні показники включають:

- Когнітивна продуктивність здобувачів освіти – оцінюється через стандартизовані тести та динаміку навчальних досягнень.
- Релевантність освіти для ринку праці – вимірюється рівнем працевлаштування випускників закладів середньої та вищої професійної освіти відповідно до потреб ринку.
- Індекс інклюзивності освіти – оцінює доступність освітніх можливостей для різних соціально-економічних груп.

Крім того, моніторинг ефективності освітньої системи передбачає аналіз рівня міжнародної мобільності здобувачів освіти, впровадження цифрових технологій у навчальний процес, а також оцінку кількісних і якісних показників інноваційної діяльності навчальних закладів.

Європейські держави використовують різні підходи до контролю якості освіти [55]:

- Англійська модель – зосереджена на внутрішньому моніторингу навчальних закладів.
- Французька модель – базується на зовнішньому аудиті та нормативних регуляціях.
- Гібридна модель – поєднує англо-саксонські та континентальні підходи до оцінювання якості освіти.

Сучасний освітній простір ЄС активно інтегрує цифрові технології. Використання штучного інтелекту в навчальному процесі, створення віртуальних освітніх платформ та застосування адаптивних методик навчання сприяють персоналізації освітнього досвіду. Це, своєю чергою, підвищує загальну ефективність освітньої системи.

Крім того, освіта в ЄС виконує функцію соціального ліфта, сприяючи міжгенераційній мобільності та формуванню соціального капіталу. Використання різних інструментів оцінювання ефективності освіти та

стандартизація освітніх процесів створюють передумови для розвитку єдиного освітнього простору, здатного відповідати викликам глобалізованого світу.

Дослідження, які здійснюються європейськими науковцями, в тому числі соціологами, наразі зосередитися на впливі цифрових технологій на якість освіти, а також на механізмах забезпечення соціальної справедливості в освітній політиці ЄС, врахування впливу соціально-економічних змін, технологічного розвитку та еволюції ринку праці на формування нових освітніх моделей.

Як бачимо, освітня система ЄС розвивається шляхом впровадження інноваційних, зокрема цифрових, технологій та забезпечення якості освіти через стандарти ENQA. Соціокультурні чинники відіграють важливу роль у формуванні освітніх процесів, сприяючи соціальній мобільності та інтеграції країн Європи.

Отже, щоб інтегруватися в європейський освітній простір українська система освіти має вирішити надзвичайно актуальні як на мега-, так і на макросоціальному рівні питання якості освіти та ефективного впровадження цифрового контенту в навчальний процес вітчизняних закладів середньої та вищої освіти.

Висновки до розділу 3

Реалізуючи завдання нашого дослідження, ми звернулися до аналізу масивів даних досліджень «Старшокласник-2021» та «Старшокласник-2024», проведених співробітниками кафедри соціології ХНУ імені В.Н. Каразіна. Здійснені нами кореляційний та факторний аналіз цих даних (за допомоги програми SPSS), а також їхня візуалізація, зокрема створення теплової карти та хмари слів, дозволили нам визначити достатньо серйозні зміни у використанні старшокласниками цифрового контенту у процесі дистанційного та інших форматів навчання. Ми зафіксували, що сучасні старшокласники приділяють

більше уваги зручності існуючих освітніх платформ, ніж їхній кількості, що свідчить про перехід від гаджету з сервісами до цифрового освітнього простору у найбільш зручному для дистанційної освіти форматі. Потреба у телефоні, яка зростає у старшокласників у 2024 році, для нас не є лише знаком про їхню більшу залежність від смартфонів, а й свідченням їхньої потреби постійно знаходитися в інформаційному просторі, особливо враховуючи ризики, які несе перебування в Україні під час активної фази російсько-української війни. Це радикально змінило повсякденне життя учнівської молоді. Про це, зокрема, свідчать дані щодо різкого зростання страху залишитися без зв'язку (його відчували 26,7% опитаних старшокласників у 2021 році та 40,3% опитаних у 2024 році). Сьогодні залишатися онлайн є об'єктивною потребою старшокласників.

Водночас ми визначили аспекти, на які варто звернути увагу, враховуючи практично постійне перебування старшокласників у цифровому просторі, а саме:

- Ризики цифрової залежності ;
- Інформаційне перенавантаження;
- Актуалізація потреби у знаннях щодо цифрової гігієни;
- Необхідність посилення психологічної допомоги для виявлення та подолання стресового стану значної частини старшокласників.

У ході нашого дослідження ми також виявили, що процес цифровізації освіти спрямовується в бік універсальності й простоти, де месенджери та гібридні платформи витісняють складні інструменти. Це говорить про потребу освітніх рішень бути гнучкими, адаптивними, мобільними та інтуїтивно зрозумілими. Комунікація з учнями в умовах дистанційного навчання не має бути суто формальною, за допомогою цифрових інструментів вона має підлаштовуватися до потреб учнів, так само як вони мають підлаштовуватися до

вимог вчителів, користуючись цифровим контентом та компетенціями для отримання більш глибоких знань.

Ми виділили важливі кореляції між ставленням до дистанційної освіти та форматом навчання, а також розглянули такі фактори, як роль вчителя у формуванні цифрових компетентностей учнів, використання штучного інтелекту в навчальному процесі, додаткові ризики школярів (такі, як віртуальні казино), кореляції перелічених факторів зі статтю та формою навчання. Не всі кореляції засвідчили значимі відмінності, а от завдяки факторному аналізу ми виокремили три групи старшокласників з огляду на їхнє ставлення до дистанційної освіти: різко негативне, менш негативне (прагматичні), оптимістичне. Так, наприклад, до різко негативного відноситься ставлення студентів до дистанційного навчання як до канікул та розваги. На противагу цьому, оптимістичний фактор характеризує групу старшокласників, які під час дистанційної освіти змогли значно покращити свої оцінки та підвищити рівень своїх знань з тих чи інших навчальних дисциплін.

Окрім цього ми проаналізували сучасний стан системи освіти в країнах ЄС, що дозволило нам визначити, що саме має зробити українська система освіти, щоб доєднатися до європейського освітнього простору, що вже сьогодні надасть нам можливість інтеграції деяких європейських освітніх практик в систему вітчизняної освіти.

ВИСНОВКИ

Реалізуючи мету та завдання нашого дипломного дослідження, ми перш за все, проаналізувавши можливі теоретико-методологічні підходи до аналізу обраної нами проблематики, зосередили свою увагу на неоінституційному підході до її вивчення, запропонованому відомою українською дослідницею якості освіти професоркою С. Щудло. Перевагою цього підходу до соціологічного аналізу освіти, зокрема його якості, є можливість його використання не тільки на власно інституційному, а й на організаційному та індивідуальному рівнях. Застосувавши цей підхід до дослідження проблематики підвищення якості вітчизняної системи освіти в умовах її цифровізації, ми дійшли висновку, що в Україні цей процес є відповіддю на соціальні та геополітичні виклики сучасного світу. Інтеграція цифрових технологій в освітню систему виявили, що цифровий контент відіграє важливу роль у трансформації вітчизняної системи освіти, зокрема середньої, сприяючи як підвищенню доступності знань, так і трансформації традиційних форм, методів та форматів навчання. Використання електронних навчальних ресурсів, онлайн-курсів, відеолекцій та інтерактивних платформ створило умови для індивідуалізації навчального процесу, що дозволяє учнівській молоді опановувати навчальний матеріал у власному темпі та з урахуванням особистих потреб.

Проведений нами аналіз дозволив також визначити ключові переваги впровадження цифрового контенту в освітній процес. Зокрема, це можливість доступу до великого обсягу навчальних матеріалів незалежно від місця перебування, інтерактивність та адаптивність навчання. Ми виявили, що цифрові інструменти сприяють розвитку самостійності старшокласників в опануванні теоретичними знаннями та практичними навичками.

Однак дослідження також виявило низку ризиків, пов'язаних із використанням цифрового контенту. До основних із них належать ризики зниження глибини засвоєння матеріалу через спрощення інформації, можливість академічної нечесності та брак навичок критичного мислення для ефективного використання цифрових ресурсів.

В емпіричній частині нашої дипломної роботи завдяки аналізу даних соціологічних досліджень, проведених кафедрою соціології ХНУ імені В.Н.Каразіна та іншими вітчизняними та закордонними соціологічними установами ми знайшли підтвердження висунутим нами гіпотезам, а також виконали поставлені завдання щодо опису особливостей використання цифрового контенту, ШІ та ставлення до дистанційної освіти старшокласників. Здійснений нами кореляційний аналіз довів, що гендерні відмінності не відіграють значної ролі в оцінці ефективності онлайн-навчання. Однак жінки вище оцінюють дистанційну освіту, частіше підкреслюють її переваги, ніж чоловіки.

Ставлення до дистанційного навчання серед українських школярів не є єдиним. За результатами проведеного факторного аналізу можна стверджувати наявність трьох груп з різним ставленням до процесу дистанційного навчання. Важливо, що негативне ставлення до дистанційного навчання властиве не тільки тим, хто навчається саме на цьому форматі освіти, а й розділяється тими, хто отримує освіту в умовах офлайн та змішаного навчання.

Учні онлайн-формату наголошували на нестачі живого контакту з викладачами. Цифрове середовище на їхню думку, створює дистанцію між учнями та вчителями, посилює відчуття самотності учнів. При цьому учні онлайн-формату частіше сприймали педагогів як джерело підтримки, що може свідчити як про наявність у них необхідності хоч якогось контакту, так і про спроби педагогів підтримати своїх учнів. У будь-якому випадку, інтерпретація

цих даних потребує особливої обережності, пов'язаної з незмінно слабкою силою зв'язку різних показників.

Наше дослідження довело, що цифровий контент має значний потенціал для підвищення якості освіти. Проте його ефективне використання потребує відповідної підготовки як школярів, так і викладачів. Подальші дослідження та вдосконалення цифрових технологій у навчанні дозволять максимально використати їхні переваги, одночасно мінімізуючи негативні аспекти. На основі отриманих результатів можна сформулювати практичні рекомендації для оптимізації використання цифрового контенту у вітчизняній системі освіти, зокрема середньої. Ми вважаємо, що підвищення якості української освітньої системи у контексті її цифровізації потребує реалізації органами управління освітою на державному на місцевому рівнях, закладами вищої та середньої освіти, громадськими об'єднаннями освітян таких заходів:

- Впровадження у вітчизняну освітню систему європейських стандартів для оцінки якості освіти ;
- Залучення українських освітян до міжнародних дослідницьких проєктів;
- Проведення наукових (соціологічних, педагогічних, психологічних) досліджень серед освітян та здобувачів освіти з метою виявлення рівня їхньої цифрової грамотності, адаптації до реалізації освіти в екстремальних умовах тощо;
- Симпліфікація процесів, особливо при впровадженні нових цифрових інструментів для освіти;
- Розробка навчальних програм, спрямованих на поглиблення знань учнівської молоді та викладачів щодо інформаційної гігієни;
- Покращення системи контролю за психологічним станом учнів та викладачів;
- Моніторинг якості дистанційної освіти;
- Популяризація та поширення практик етичного використання штучного інтелекту в освітньому процесі.

Отже, наше дослідження не тільки виявило вплив використання цифрового контенту на якість освіти, переваги та недоліки дистанційного навчання, його оцінки основними суб'єктами освіти – її здобувачами та викладачами, а й визначило напрямки подальших досліджень з обраної нами проблеми, зокрема вивчення можливостей інтеграції європейського досвіду використання цифрових ресурсів в умовах онлайн- та офлайн-освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щудло, Світлана. Вища освіта у пошуку якості: quo vadis." *Харків–Дрогобич: Коло*. 2012. 340 с.
2. Комар О. Конструктивістська парадигма освіти. *Філософія освіти*. Київ: Майстер-клас. 2006. №2(4). С. 36-45. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/2481>
3. Агарков М. Вища освіта у кризовому суспільстві. *Вплив пандемії COVID-19 на розвиток сучасного світу: загрози та можливості: тези доповідей I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 9-10 вересня 2021 р. Дніпро: ДНУ імені Олеся Гончара*. 2021. 204 с.
4. Анчева І. А. Чи можливе добродесне використання ChatGPT в освітньому процесі. *Академічна добродесність, відкрита наука та штучний інтелект: як створити добродесне освітнє середовище : збірник есе програми підвищення кваліфікації / упоряд.: А. Артюхов, М. Віхляєв, Ю. Волк*.
5. Sokuryanskaya L. G., Golikov A. S. Online education as a temptation: unobvious challenges. *Youth in Central and Eastern Europe*. 2021. Vol. 8, No. 12. Pp. 4–13. <https://doi.org/10.24917/ycee.2021.12.4-13>
6. Сокурянська Л. Г. Онлайн-освіта як соціальна та індивідуальна проблема. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія соціологічна*. 2021. Вип. 15. С. 4-18.
7. Шкільна освіта в умовах війни: стан, можливості, обмеження : колективна монографія / Р. Борисов, О. Голіков, А. Крайнюков, В. Кутир'ова, А. Ніколаєвська, Л. Сокурянська / за ред. Л. Сокурянської. Харків : Управління освіти адміністрації Салтівського району Харківської міської ради. 2023. 168 с.

8. Кєдровіч Гжегож. Теорія та практика застосування комп'ютерних технологій у загальноосвітніх і професійних навчальних закладах Польщі. Київ : Вища школа, 2001.
9. Михайльова К. Г., Назарко О.І. Якість освіти як теоретична проблема: методологічні підходи до аналізу. *Грані*. 2010. №2 (70). С. 108–113.
10. Михайльова К. Г., Назарко О.І. Якість загальної середньої освіти у теоретичному та емпіричному вимірі. *Вісник Міжнародного Слов'янського університету*. Серія «Соціологічні науки». 2011. Т. XIV. № 1. С. 27–38.
11. Чепак В. В. Сучасні соціологічні концепції освіти як теоретико-методологічна альтернатива класичним підходам. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. Вип. 15 : [збірник наукових праць]. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. С. 570–575.
12. Чепак В. В. Теоретико-методологічні засади становлення і розвитку соціології освіти : монографія. Київ : Вид-во ТОВ «Геопринт». 2011. 304 с.
13. Подольська Є. А. Освітня послуга: консюмеристський зміст і орієнтир менеджменту якості вищої освіти. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. Вип. 15: [збірник наукових праць] . Харків : Видавничий центр ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. С. 282–286.
14. Раков С. А. Якість освіти: європейський вимір. *Вісник ТІМО : Тестування і моніторинг в освіті*. 2007. № 10 – 11. С. 12–15.
15. Федько А. Якість освіти як об'єкт управління. *Освіта і управління*. 2006. №1. Т.9. С. 84–87.
16. Щудло С. Моніторингові дослідження якості освіти. *Молодіжна політика: проблеми і перспективи : Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції / Наук. ред. С. Щудло*. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ. 2009. С. 193–197.
17. Щудло С. А. Громадська думка про якість сучасної освіти: крос-регіональний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені*

- В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи».* Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2008. №15. С. 173–178.
18. Щудло С. А. Конвенційна модель якості вищої освіти. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : [збірник наукових праць]. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2011. С. 421–426.
19. Щудло С. А. Підвищення якості освіти як пріоритет сучасних освітніх реформ: управлінський аспект. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління*. Серія «Соціологія». Том XI. Вип. 146 : [збірник наукових праць Донецького державного університету управління]. Донецьк: ДонДУУ, 2010. С. 391–396.
20. Щудло С. А. Чинники суспільного та наукового зацікавлення якістю вищої освіти. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики* : збірник наукових праць. Класичний приватний університет. Запоріжжя: Вид-во КПУ. 2012. Вип. 55. С. 133–143.
21. Щудло С. А. Якість освіти: методологічні аспекти дослідження. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : [збірник наукових праць]. Харків : Видавничий відділ ХНУ, 2008. – С. 490–496
22. Сучасний стан використання цифрових засобів для організації дистанційного навчання в закладах загальної середньої освіти: результати опитування 2022. *Information Technologies and Learning Tools*. 2022. Вип. 90, № 4. С. 1–18. DOI: 10.33407/. Ліцензія: CC BY-NC-SA 4.0.
23. Азюковський Олександр, et al. Базові інструменти та технології цифрової освіти. *Grail of Science*. 2023. № 26. С. 386-389.
24. Гуржій А., Радкевич В., Пригодій М. Методологічні засади цифровізації інформаційно-освітнього середовища закладу професійної освіти. *Нові*

технології навчання. 2022. № 96. С. 44-53. Doi: 10.52256/2710-3560.2022.96.06

25. Шпарик, О. Концептуальні засади цифрової трансформації освіти: європейський та американський дискурс. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 4. С. 65–76. URL:<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-4-65-76>
26. Січкаренко, К. О. Розвиток цифрових освітніх платформ та поширення цифрових компетенцій в освіті. *Ефективна економіка*. 2018. №12. URL:<https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.115>
27. Сухонос, В. В., Гаруст, Ю.В., Шевцов Я.А. Диджиталізація освіти в Україні: зарубіжний досвід та вітчизняна перспектива впровадження. *Правові горизонти*. 2019. № 19(32). С.79–86.
28. Коваленко, В. В., Мар'єнко, М. В., Сухіх, А. С. Використання цифрових технологій у процесі змішаного навчання в закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації. 2021. ІТЗН НАПН України. URL:<https://lib.iitta.gov.ua/728506/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20ISBN%20978-617-95182-5-6.pdf>
29. Дущенко О. Сучасний стан цифрової трансформації освіти/ Фізико-математична освіта. 2021. №28(2). С. 40–45. URL: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2021-028-2-007>
30. Іванюк І. В., Овчарук О. В. Відповідь українських вчителів на Covid-19: виклики і потреби використання цифрових інструментів дистанційного навчання/ Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. №77(3). С. 282–291. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v77i3.3952>

31. Farrokhnia M., Banihashem S.K., Noroozi O., Wals A. A SWOT analysis of ChatGPT: Implications for educational practice and research // *Innovations in Education and Teaching International*. 2023. DOI: 10.1080/14703297.2023.2195846. Ліцензія: CC BY-NC-ND 4.0.
32. Мар'єнко М., Сухіх А. Організація навчального процесу у ЗЗСО засобами цифрових технологій під час воєнного стану. *Український педагогічний журнал*. 2022. №2. С. 31–37. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-31-37>
33. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи / Упорядники: Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін. / Заг. ред. М. Грищенко. Київ: МОН України. 2016. 34 с.
34. Джурило А. П., Глушко О. З., Локшина О. І., Маріуц І. О., Тименко М. М. та Шпарик О. М. Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн Європейського Союзу та США : монографія. ТОВ «КОНВІ ПРІНТ». 2018. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/163088295.pdf>
35. Освіта під загрозою (2025). URL: <https://saveschools.in.ua/>
36. Огляд поточного стану освіти і науки в Україні в умовах російської агресії (станом на лютий 2023 року). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3673555-za-kordonom-perebuvaе-ponad-500-tisac-ukrainskih-ditej-mon.html>
37. Лаврінєнко Олександр. «Педагогіка зраненого серця»: специфіка професійної підготовки вихователів ЗДО в умовах війни і післявоєнного стану. 2024. 206 с.
38. Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10.08.2023 р. № 3321-IX
39. Півненко Ю.В., Стадниченко К.В. Особливості застосування електронного освітнього контенту в умовах сучасної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Випуск 61. Том 2. С. 215-221.

40. Гуржій А. М., Глазунова О. Г., Волошина Т. В. Цифровий навчальний контент для системи відкритої освіти. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2020. Вип. 55, С. 22–30. URL: https://drive.google.com/file/d/1zugyHHq8Eku_pgT_eHPVM2B8h-eaOTq8/view
41. Литвин О.В. Освітній контент E-learning на засадах педагогічного дизайну. Збірник тез доповідей (травень, 21–20) : Репозиторій Української інженерно-педагогічної академії. URL: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6542/1/ЗБІРКА%20ТЕЗ%20ТРАВЕНЬ%2021-20.pdf>
42. Digital content – finding, evaluating, using and creating it. National Library of New Zealand : сайт. URL: <https://natlib.govt.nz/schools/digital-literacy/strategiesfor-developing-digital-literacy/digital-content-findingevaluating-using-and-creating-it>.
43. Divyansh Bordia How Digital Content Enhance the Learning Experience of Students. URL: <https://blog.teachmint.com/how-digital-contentenhance-the-learning-experience-of-students/> .
44. Антонюк М. 5 кроків до онлайн-навчання: як ефективно перейти на новий формат. URL: <https://osvitoria.media/opinions/5-kroktiv-do-onlajnavchannya-yak-efektyvno-perejty-na-novyj-format/>
45. Даценко Є. Освітній дизайн: як створювати якісний E-learning-контент (5 моделей освітнього дизайну). URL: <http://blog.ed-era.com/osvitnii-dizain/>.
46. Токарев М. Що таке «контент» та як правильно його використовувати? URL: <https://rozkrutka.site/shcho-take-kontent-tipi-pravilne-vikoristannya/>.
47. Сучасний стан використання цифрових засобів для організації дистанційного навчання в закладах загальної середньої освіти: результати

- опитування 2022. *Information Technologies and Learning Tools*. 2022. Вип. 90, № 4. – С. 1–18. –DOI: 10.33407/. – Ліцензія: CC BY-NC-SA 4.0.
48. Учителі та освітнє середовище: крос-культурна перспектива / Заболотна О., Щудло С., Лісова Т., Ковальчук О., Горук Н., Медіна Т. (ред.О. Заболотна, С. Щудло). – Дрогобич: УАДО і ТзОВ «Трек-ЛТД», 2020. 226 с.
49. Pulse Check on Digital Learning, UNICEF, New York, 2022. URL: <https://www.unicef.org/reports/pulse-check-digital-learning>
50. GoStudent Future of Education Report Unveils Urgent Need for Mental Health Focus in UK Schools, with Families Calling For a More Holistic Curriculum. URL: <https://www.gostudent.org/en-gb/education-report/2024/>
51. У 28 разів за рік помножили свої статки лідери грального бізнесу в Україні. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/index-gambling-2024>
52. Розвиток сучасної університетської освіти країн Західної Європи: монографія. Луганськ: Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”. 2011. 356 с.
53. Beck, U. *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage, London. 1992.
54. Cordero, José M., Víctor Cristóbal, and Daniel Santín. Causal inference on education policies: A survey of empirical studies using PISA, TIMSS and PIRLS." *Journal of Economic Surveys* 32.3 (2018): p. 878-915.
55. The European Association for Quality Assurance in Higher Education. URL: <https://www.enqa.eu/> (дата звернення: 26.02.2025).

АНОТАЦІЯ

Омельченко Д.С. Вплив використання цифрового контенту сучасною учнівською молоддю на якість її освіти. — кваліфікаційна робота бакалавра

Робота присвячена дослідженню актуального питання, а саме впливу цифрових технологій на якість освіти, рівень засвоєння знань, а також на трансформацію традиційних форм і методів навчання. Розглянуто зміни у системі вітчизняної середньої освіти, трансформація відносин між її суб'єктами у контексті диджиталізації навчання. Підкреслено, що питання цифрової трансформації актуалізується в контексті змін, пов'язаних з такими екстремальними ситуаціями, як пандемія COVID-19 (в українському та світовому контексті) та повномасштабне вторгнення Росії в Україну.

Об'єкт дослідження — практики використання цифрового контенту сучасною учнівською молоддю. **Предмет дослідження** — вплив практик використання цифрового контенту на якість освіти сучасної учнівської молоді. **Мета дослідження:** визначення ступеня та напрямків впливу використання цифрового контенту сучасною учнівською молоддю на якість її освіти. **Теоретичну основу** роботи складають положення неінституціонального підходу до аналізу якості освіти, запропонованого професоркою Світлою Щудло, а також напрацювання деяких інших науковців, які досліджують проблеми якості освіти. Дослідження цифрового контенту сучасної освіти спирається на напрацювання таких науковців, як М.Агарков, І. Анчева І., Л.Сокурянська, Г. Кедровіч та ін.

Емпіричною базою роботи є масиви даних досліджень «Старшокласник – 2021», «Старшокласник – 2024», а також деяких інших досліджень, проведених кафедрою соціології ХНУ імені В.Н. Каразіна та іншими вітчизняними та закордонними соціологічними установами, а також статистична інформація з різних ресурсів: офіційних документів, зокрема Державної служби статистики в Україні; публікацій та звітів про проведення досліджень таких організацій, як UNICEF, GoStudent, EU Special report та ін.

Ключові слова: якість освіти, диджиталізація, учнівська молодь, цифрові компетенції, цифровий контент, шкільна освіта під час війни, цифрова грамотність.

ABSTRACT

Omelchenko D.S. Practices of using digital content by students and schoolchildren as a factor of transformation of the quality of education. — Bachelor's Thesis

This thesis is dedicated to the study of the pressing issue of the impact of digital technologies on the quality of education, the level of knowledge acquisition, and the transformation of traditional forms and methods of learning. The work examines changes in the overall education system and in the transformation of the subject and object of education within digitalization. The issue of digital transformation is also explored in the context of changes associated with crises, such as COVID-19 (in both the Ukrainian and global contexts) and Russia's full-scale invasion of Ukraine.

The aim of the research is to study the impact of digital technologies on the transformation of the quality of higher education. The object of the study is the process of using digital content in higher education, while the subject is students' practices of using digital content as a factor influencing the quality of higher education.

The empirical foundation of the work is based on the study of datasets "High School Student – 2021" and "High School Student – 2024", along with statistical data from other resources and reports, including the State Statistics Service of Ukraine, reports from UNICEF, GoStudent, and EU Special Reports. Additionally, empirical analysis was conducted on the criteria for evaluating and measuring the effectiveness of education in EU countries.

Keywords: transformation of education quality, digitalization, high school students, digital competencies, digital content, school education during the war, artificial intelligence, digital literacy.